

Peygamberler, Krallar ve Beyler Diyarı

EĞİL

Editörler

Oktay BOZAN | Arafat YAZ | Abdusselam ERTEKİN

Çizgi Kitabevi Yayınları: 1904
Tarih

©Çizgi Kitabevi
Ekim 2025

ISBN: 978-625-396-650-8
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editörler
BOZAN, Oktay | YAZ, Arafat | ERTEKİN, Abdusselam
Peygamberler, Krallar ve Beyler Diyarı
EĞİL

Her yazar kendi makalesinden sorumludur.
Bu kitabın telif hakkı editör kuruluna aittir.

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Sebat Ofset
Sertifika No: 74481

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mah.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mah.
Gül Sk. No:15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitavebi.com
📞 / cizgikitavebi

Eğil Mirdâsî-Buldukânî Beyleri: Tarihî Seyrin Dönüm Noktaları ve Günümüze Ulaşan Şecere Metinleri Üzerine

Yunus Emre GÖRDÜK*

Giriş

Bu yazının kaleme alındığı 2025 yılı itibarıyla Diyarbakır iline bağlı dördü merkez ilçe olmak üzere toplam 17 ilçe bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Eğil, il merkezinin kuzeyinde, hafifçe kuzeybatısında yer almaktadır. Diyarbakır ile Eğil arasındaki mesafe motorlu taşıtlar için 50 km.'ye yakın olup kuş uçuşu 40 km.'dir. Eğil ve çevresi kadîm çağlardan beri Anadolu'nun asırlara meydan okuyan kültür ve medeniyet vetiresi içinde önemli yer tutmuş güzide bölgelerimizden biridir. Siyasi-askeri bakımdan ekseriyetle Diyarbakır'a bağlı bir cüz olan Eğil, yüksek coğrafyası ve ele geçirilmesi son derece güç kalesiyle önemli bir merkez olmuştur. Bilinen tarihi Roma-Bizans'a, Medler'e, Urartulara, Asurlulara, Hititlere hatta daha öncesi kadim medeniyetlere kadar uzanan Eğil¹, hemen her dönemde kritik bir garnizon işlevi görmüştür. Eğil, Doğu Roma İmparatorluğu'nun elindeyken Hz. Ömer'in (r.a.) hilafeti zamanında, başta Diyarbakır olmak üzere fethedilen bölgelerle birlikte Müslümanların eline geçmiştir. Üzerinde bulunduğu yol güzergahını ve Dicle vadisini koruyan Cebâbire (Selman), Yemâniye (Âmini) ve diğer kalelerle birlikte, bunlara merkez teşkil eden Eğil'in stratejik önemi asırlar boyu devam etmiştir. Bugün hâlen ayakta olan kalesinin etrafında şehri çevreleyen ve ahaliyi saldırılardan korumak için yapılmış olan dış surları maalesef günümüze ulaşmamıştır.²

Genel anlamda Anadolu Medeniyetleri Tarihi ve İslam Tarihi perspektifinden bakıldığında coğrafi alan olarak küçük bir yer tutan Eğil ve çevresi;

* Prof. Dr., Balıkesir Üni., İlahiyat Fak., Balıkesir-Türkiye, yemregorduk@gmail.com

¹ Detaylı bilgi için bk. Nusret Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi* (İstanbul: Avesta, 2011), 19-173.

² Bk. İrfan Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası* (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2012), 24-38.

Mirdâsî-Buldukânî emirleri için fetihle ele geçirilen ata toprağı ve âdeta küçük bir devlet haline gelmiştir. Mirdâsî aşireti burada kurulan emirliğe önderlik yapan zâtlara ittiba etmiştir. Emirliğe tabi halkın ana unsurunu bu aşiret oluşturduğu için, mevcut siyasi-idari yapı “Mirdâsî Emirliği” diye anılmıştır.³ İslâm ordularının fethinden sonra zaman zaman el değiştirdiği anlaşılan Eğil kalesi, tahminen 11. yüzyılın ilk yarısında Mirdâsî aşireti tarafından haki-miyet altına alınmıştır. Bölgede kimi zaman vuku bulan kesintilerle birlikte 8 asırdan fazla etkin olan Mirdâsî emirleri, zamanla bölünerek ayrılan Palu ve Çermik üniteleri de nazara alınırsa nüfuz alanı genişleyen üç küçük ülkenin hükümdarlığını yapmıştır.⁴ Tarihsel süreç boyunca kendi bölgelerinde komşu devletler ve diğer beyliklerle sürekli ve değişken ilişkiler içinde olan; zaman zaman saldırılara maruz kalan Mirdâsîler; Akkoyunlularla müttefik olmuş, Çaldıran Savaşı sonrasında ise iç işlerinde özerk olan bir siyasi yapı ile Osmanlı Devleti’ne bağlanmıştır. Farklı etnik unsurların karışımı ile adeta küçük bir millet halini aldığı anlaşılan Mirdâsîlerin bölgeye ilk gelişi ile onlara liderlik edecek emirlerin cediti olan Pîr Mansûr b. Seyyid Hasan el-A’rac’ın bölgeye intikali muhtemelen aynı veya yakın tarihlere aittir.⁵ Zamanının maneviyat önderlerinden olan bu zât hayatını ilim ve irşad ile geçirmiş, aynı zamanda bölgenin asırlar boyu sürecek maddi-manevî yapısını şekillendiren temeli atmıştır.⁶

Eğil’e komşu Dicle ilçesine bağlı Kocaalan Köyü’nde medfun Pîr Mansûr, *Şerefhân Tarihi*’ne göre daha evvel Hakkâri bölgesinde yaşarken⁷ bu bölgeye gelmiştir. Serdar Karabulut’a göreyse Pîr Mansûr bugünkü Hakkâri’ye hiç uğramamış, Mardin üzerinden Diyarbakır bölgesine gelmiştir.⁸ İleride, şecere metinlerinin tercümesi bölümünde aktarılacağı üzere; meşhur keramet hadisesinin Sincar Dağı eteklerinde vuku bulduğu düşünülürse Karabulut’un dikkat çektiği Mardin detayı isabetli görünmektedir. Çünkü söz konusu dağlar Mardin’in güney tarafına düşmektedir. Ayrıca Mirdâsî aşiretinin anayurdu da Hakkâri’den ziyade Mardin’in güneyine bulunan, bugünkü Kuzey Suriye bölgesidir.⁹ Kanaatimizce bu zâtın Sincar/Mardin öncesi dönemde, bugünkü Hakkâri civarında bir müddet yaşamış olması

³ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, ed. Süleyman Çevik, çev. Arapça: Muhammed Ali Avnî - Türkçe: Vahdettin İnce vd. (İstanbul: Nûbihar, 2018), 702.

⁴ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 228.

⁵ Bk. Serdar Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı* (İzmir: Altın Kalem Yayınları, 2013), 188.

⁶ Bk. Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 222 vd.

⁷ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223.

⁸ Serdar Karabulut, “Pir Mansur Bin Hasan’ul A’rec (XI-XII. Yüzyıllar Arası) Mutasavvıf-Diyarbakır”, *Şark Ulemâstı*, ed. İbrahim Baz (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 5/469.

⁹ Erdoğan Merçil, “Mirdâsîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 30/149-151.

mümkündür. Bundan daha önemlisi ise Şeref Hân'ın Sincar/Mardin bölgesini de kapsayacak coğrafyanın tamamına *Hakkâri* demiş olma ihtimalidir. Nitekim Hakkâri; Van Gölü'nün güney kıyıları yakınından başlayarak günümüzde Türkiye sınırları dışında kalan dağlık kesimleri de içine alan bölgeyi ifade etmiştir. Bölgenin merkezi sayılan "Çölemerik" günümüzde Hakkâri diye anılmaktadır.¹⁰ Neticede Pîr Mansûr'un Eğil civarına gelişi, aşağı yukarı milâdî 11. yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir.

O zamanlar şimdiki Dicle ilçesinin yerinde herhangi bir yerleşim alanı mevcut değildir. Günümüzde ilçe olan Dicle'nin eski ismi Pîran'dır. Bu yöreye verilen Pîran adı "Pîrlar" anlamındadır. "Pîr" kelimesi; tasavvuf-tarikat büyüğü, özgün bir sülûk yolu açmış olan, manevî önder ve müşîd anlamındadır.¹¹ Pîran adındaki *Pîr* kelimesi de özellikle Pîr Mansûr'a ve yine aynı maneviyat yolunu takip eden evlatlarına nispeten kullanılmıştır. Sondaki "an" eki Farsça'da -ler, -lar anlamında olup Osmanlı Türkçesinde de kullanılmıştır.¹² Dolayısıyla Pîran/Dicle, Eğil-Mirdâsî/Buldukânî emirlerinin dedeleri olan zevâta nisbetle "Pîran" adını almıştır. Bu bakımdan Eğil ve Pîran'ın tarih boyu kopmaz bir irtibatla bağlı olduğu belirtilmelidir.

Zincirin bölgedeki başlangıç halkasını oluşturan Pîr Mansûr vefat edince, yerine oğlu Pîr Mûsa geçmiş ve irşad faaliyetleri daha geniş boyutta devam etmiştir. Özellikle Mirdâsî aşiretine bağlı boylar ve bölgedeki diğer irili ufaklı aşiret ve topluluklar bu ailenin manevî önderliği altında kaynaşmıştır.¹³ Bir diğer anlatımla, söz konusu topluluklar Pîr Mansûr'a ve sonrasında onun postnişini olan evlatlarına meşâyih-mürîdan ilişkisi üzere intisap ederek sımsıkı bağlanmışlardır. Pîr Mûsa vefat edince yerine geçen Pîr Bedir, başta Mirdâsî aşiretinin ve onlara tabi olan diğer toplulukların desteğiyle Eğil kalesini fethetmiş ve burada bir emirlik kurmuştur.¹⁴ Kalenin kimlerden alındığına dair net bilgi olmamakla birlikte Bizanslılardan alınmış olması makul görünmektedir. Nitekim tarihi kayıtlara göre 376/986 tarihinde Bizans'ın elinde olan Eğil, onuncu asrın sonunda Mervanîlerin hakimiyetine girmiştir;¹⁵ ancak daha sonra Bizans lehine tekrar el değiştirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Nusret Aydın'ın tespitine göre, miladi 395 tarihinden beri Bizanslıların haki-

¹⁰ Bk. Metin Tuncel, "Hakkâri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15/206.

¹¹ Bk. Hüseyin Remzi Altınbilek, *Lügat-i Remzî*, haz. Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 1/1048; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: OTTO Yayınları, 2014), 388.

¹² Bk. Hayati Develi, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu-1* (İstanbul: Hayati Develi/Eko Ofset, 2003), 206.

¹³ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223.

¹⁴ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 224.

¹⁵ Adnan Çevik, *XI.-XII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 150.

miyeti altında olan Diyarbakır ve Eğil yöresi İslam ordusu tarafından 639'da fethedilmiş; ancak Eğil 908 tarihinde tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Pîr Bedir burayı fethetmeden önce ise nüfusun çoğunluğunu Ermeni, Süryani ve Rum halkı oluşturmaktadır. Eğil bu fetihten sonra günümüze kadar bir daha gayrimüslim hakimiyetine girmemiştir.¹⁶ Bu bilgiler ışığında Pîr Bedir'in Eğil'i Hristiyan Bizanslılardan almış olduğu söylemek mümkündür.

Bazı kesinti dönemleri göz önüne alınmazsa; Mirdâsîlerin 11. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen bu fethinden sonra Mervânîlerden ta Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar Eğil'i Pîr Bedir'in soyundan gelen emirler yönetmiştir. Palu ve Çermik'te de yine aynı soydan gelen idareciler hâkim olmuştur.¹⁷ Bu soydan gelen bütün yöneticiler genel bir tesmiye ile "Mirdâsî-Buldukânî Emirleri" diye tavsif edilmiştir. Emir Bulduk, Pîr Bedir'in oğludur. Ailenin sonraki nesilleri onun adına izafeyle Buldukânî diye anılmıştır. Buldukânî; Bulduklara mensup, Buldukoğullarına mensup anlamındadır. Zaman içinde "Emir" kelimesi "Mir" diye telaffuz edilmiş, sonraları ise "Mir" in karşılığı olan "Bey" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanımın Osmanlı Devleti'nde cârî kullanımlarla paralel olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Osmanlı'da "Mir-i mirân", "Beylerbeyi" anlamındadır. Ayrıca "Emirü'l-ümera" ve "Vali" de aynı makamı ifade etmek üzere kullanılmıştır.¹⁸

Geniş bir yelpazeyi kapsayan, Eğil'in farklı yönlerini ve çeşitli boyutlarını ele alan kitabın, kaleme alınması için tarafımıza tevdi edilen bu bölümünde Eğil Emirliği ile ilgili detaylı bir tarih anlatısına yer verilmeyecektir. Haddizâtında "detaylı" kavramı da bir açıdan göreceli olup elimizdeki kaynaklarda Eğil tarihine dair, bu bölgenin taşımış olduğu önemle doğru orantılı bir şekilde geniş ve ayrıntılı bilginin bulunduğunu söylemek maalesef mümkün değildir. Bununla birlikte aşağıda bahis mevzuu edilecek olan eserler ve bahsedemediğimiz pek çok çalışma, mevcut bilgileri direkt yahut dolaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Zaman içinde yeni ortaya çıkan ve çıkacak olan veriler dikkate alınarak, bütüncül bir nazarla bu bilgilerin hepsini bir araya toplayacak olan eserlerin yazılması da şüphesiz ki büyük bir ihtiyaçtır. Bu çerçevede, meraklı okuyucuları ilgili kaynakların mütalaasına havale ederek bu bölümde Eğil Mirdâsî-Buldukânî Emirleri'nin tarihsel serüvenine dair bazı önemli noktaları özetle vurgulamaya çalışacağız. Bu arada günümüze ulaşan şecere metinlerinin gözden geçirilmiş tercümelerinin yanı sıra

¹⁶ Nusret Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi* (İstanbul: Avesta, 2003), 43.

¹⁷ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 222-240.

¹⁸ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 6/69.

muhtevalarına dair bazı açıklama ve analizler de yine bu bölüm dahilinde yer alacaktır. Şimdi konuyla ilgili literatüre kısaca bir göz atmaya çalışalım.

İlgili Literatüre Genel Bir Bakış

Klasik tarih literatürüne baktığımız zaman Eğil Mirdâsî-Buldukânî emirlerini konu alan müstakil bir kitaba yahut bir kaynağın içeriğinde yer verilen konu başlığına rastlamamaktayız. Bununla birlikte Eğil emirlerinin bazılarında söz edildiğini görmekteyiz. Mesela Memlükler dönemi tarihçisi İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1470) kaydına göre, Sultan el-Melikü'l-Müeyyed 820/1417 tarihinde Eğil bölgesine girdiği zaman, *Sâhibu Eğil el-Emir Muhammed b. Devletşah*, yanında Eğil kalesinin anahtarları olduğu halde gelmiş; Sultan bu takdimi kabul etmiş, daha sonra onu niyâbetle teşrif ederek anahtarları kendisine iade etmiştir.¹⁹ Sultan Barsbay ise Makrîzî'nin (ö. 845/1442) tespitiyle 12 Şevval 836 (1 Haziran 1433) günü²⁰ bölgeye geldiğinde Eğil'e ve Eğil'e bağlı kalelere saldırmamış; *Sâhibu Eğil Devletşah el-Kürdî*'ye ikramlarda bulunmuş ve hükmettiği bölgeyi ona bağışlamıştır.²¹ İbn Tağrıberdî'nin eserinde bir karışıklığın olabileceği akla gelmektedir; nitekim Devletşah Bey'in oğlu Muhammed Bey'in 1417'de, babasının ise 1433'te Eğil emiri olması mümkün görünmemektedir. Mamafih bu eserlerde Eğil emirleri ile ilgili kayıtların bulunması önemlidir. Adı geçen Devletşah Bey'in nesli, bölüm sonunda tercümesi verilecek olan şecere metinlerine göre [Devletşah Bey ← Emir İsa ← Emir Muhammed ← Emir İbrahim ← Emir Bulduk ← Pîr Bedir ← Pîr Mûsa ← Pîr Mansûr] şeklinde 7. babada Pîr Mansûr'a ulaşmaktadır. Gerek basılı gerek basılmamış olup yazmalar halinde kütüphane raflarında bulunan farklı eserlerde de Eğil beyleriyle ilgili buradaki örneğe benzer kayıtların bulunmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Mirdâsî-Buldukânî Emirleri'ni konu eden ve doğrudan bilgi bulabildiğimiz en eski ve önemli kaynak Şeref Hân tarafından telif edilen *Şerefnâme* adlı eserdir. Kürt Emirlikleri tarihine hasredilmiş ve 1597'de tamamlanmış olan eser Farsça telif edilmiş; daha sonra 1958-1962 yılları arası Kahire'de Arapça tercümesi basılmıştır. Türkçe'ye ilk çevirisi ise Mehmet Emin Bozarlan tarafından Arapça tercümesi esas alınarak yapılmış olup Ant Yayınları'nca

¹⁹ Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-irşâdi'l-Kavmî/Dâru'l-Kütüb, ts.), 14/54.

²⁰ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 7/254.

²¹ Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-irşâdi'l-Kavmî/Dâru'l-Kütüb, ts.), 15/21, 224; Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, 7/254-255.

1971’de neşredilmiştir.²² Eserde kısa ve öz bir şekilde Pîr Mansûr’a ve onun torunları olan Eğil, Palu ve Çermik beylerine değinilmektedir. Ne yazık ki bu eserin titiz bir tarihçilik anlayışı ile değil, elde edilen bilgileri derleme anlayışı ile yazıldığını kaydetmek gerekir; zira gerek nesil-silsile geçişlerinde gerekse diğer hususlarda eksik bırakılan bazı noktaların olduğu anlaşılacaktır. Dahası bahsi geçen hadiselerin hangi tarihlerde cereyan ettiği de kaydedilmemiştir. Oysaki tarih kitaplarının belki de en önemli özelliği, olayların tarihsel akış çizgisi üzerindeki yerini tespittir. Yine de bu eser her hâlükârda bir boşluğu doldurmuş olup ilk başvuru kaynaklarından biridir.

Ebûbekr-i Tihriânî’nin (ö. 882/1477’den sonra) *Kitab-ı Diyarbekriyye*²³, Evliya Çelebi’nin (ö. 1095/1684?) *Seyahatname*²⁴, Hoca Saadettin Efendi’nin (ö. 1008/1599) *Tâcu’t-Tevarih*²⁵, Mehmed Emin Zeki Beg’in (ö. 1948) “*Kürtler ve Kürdistan Tarihi*”²⁶ ve “*Meşahir-i Kurd u Kurdistan (Kürd ve Kürdistan Ünlüleri)*”²⁷; Abdülğani Bulduk’un (ö. 1951) *el-Cezîre’nin Muhtasar Tarihi*²⁸, John E. Woods’un *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*²⁹ gibi eserlerinde de Eğil Mirdâsî-Buldukânî emirlerine dair direkt yahut dolaylı bazı bilgiler bulunmaktadır.

Rus araştırmacı Vladimir Minorsky’e (ö. 1966) ait olup Sultan Kâsım b. Cihangir’in 1498’de Eğil emirlerinden İsfendiyâr Bey’e verdiği fermanı konu alan makale³⁰ son derece önemlidir. Daha sonra bahsedileceği üzere bu ferman, onu asırlarca muhafaza eden aile fertleri sayesinde Eğil hükümdarları tarihinin Avrupa’ya uzanan kesitine ışık tutucu bir nitelik kazanmıştır.

Nusret Aydın tarafından kaleme alınıp 2000’li yılların başlarında basılan *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi* (2003) ve bu eserin daha sonra genişletilip tekrar neşredilmiş hali olduğu anlaşılan *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi* (2011) adlı eserde³¹ Eğil, Palu ve Çermik beyleri ilk defa doğrudan ve ola-

²² Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 3.

²³ Bk. Ebu Bekr-i Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 73, 111, 248.

²⁴ Bk. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Ahmed Cevdet (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314), 3/222; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Ahmed Cevdet (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314), 4/21-24.

²⁵ Bk. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 4/243-273.

²⁶ Muhammed Emin Zeki Beg, *Meşahir-i Kurd u Kurdistan*.

²⁷ Mehmed Emin Zeki Bey, *Meşahir-i Kurd u Kurdistan (Kürd ve Kürdistan Ünlüleri)*, çev. M. Baban, S. Yağmur, S. Kutlay (Spanga/Sweden: Apec/Öz-GeYayınları, 1998).

²⁸ Bk. Abdülğani Bulduk, *el-Cezîre’nin Muhtasar Tarihi*, ed. Mustafa Öztürk - İbrahim Yılmazçelik (Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:9, 2004), 38-41; 99-104.

²⁹ Bk. John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun (İstanbul: Milliyet Yayın A. Ş., 1993), 156-160, 297, 330.

³⁰ Bk. Vladimir Minorsky, “‘Soyurghal’ of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu (903/1498)”, *Bulletin of the School of Oriental Studies* 9/4 (1939), 927-960.

³¹ İki eser de “Avesta Basın Yayın” tarafından basılmıştır.

bildiğince detaylı bir şekilde ele alınmıştır.³² Keza Feyzullah Demirtaş'ın *Mirdasi Hükümdarları "Palu ve Eğil Hükümetleri" ve Çermik Beyliği* adlı eseri Aydın'ın kine nazaran kısa ve muhtasardır; yanı sıra akademik bir kaygıdan ziyade özellikle Palu Beylerine yoğunlaşan bir aile hatırası olarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır.³³ Serdar Karabulut'un *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı* adlı eserinde Buldukânî emirleriyle ilgili geniş sayılabilecek önemli bilgiler verildiği görülmektedir.³⁴ İrfan Yıldız'ın kaleme almış olduğu *Eğil'in Kültürel Mirası* adlı eser de yine bölgeye hasredilmiş önemli bir çalışma olup, pek çoğunda Mirdâsî-Buldukânî emirlerinin izi, tesiri ve emeği olan tarihi eserlerden bahsetmekte, Eğil'in kültürel ve arkeolojik dokusunu özetlemektedir.³⁵ Nusret Aydın'ın kendi eserinde bolca istifade ettiği "Diroka Dûgelên Kurdan" adlı Kürtçe eser ise Abdullah Mehmet Varlı'ya aittir.³⁶ Söz konusu tarihe dolaylı bir şekilde değinen daha başka eserlerden; doğrudan yahut dolaylı bilgiler içeren makalelerden ve sempozyum bildirilerinden söz etmek de mümkündür. Özellikle Nejat Göyünç (ö. 2001) ve Şevket Beysanoğlu (ö. 2003) gibi isimlerin Diyarbakır'la ilgili çalışmaları kendilerinden sonraki araştırmacılara ışık tutucu nitelikte olmuştur.

Eğil emirleriyle ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde de birtakım kayıtlar bulunmaktadır; ancak ne var ki kendilerine tanınan statüye bağlı olarak uzun dönemler tahrirden muaf tutuldukları için bu bilgiler oldukça sınırlıdır.³⁷ Özellikle son dönemde internet, dijital kaynaklar, tarama sistemleri ve çeşitli arşivlerin araştırmacılara açılmasıyla gün yüzüne çıkan bilgiler Eğil özelinde bazı detayları da göz önüne sermektedir. Bu meyanda Murat Alanoğlu'nun *Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti* adlı doktora tezi önemlidir. Özeldir Palu hükûmeti ve emirleri ile ilgili olan bu çalışma, muhtelif bölümlerinde Eğil emirleri ile ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedir.³⁸ Mehmet Salih Erpolat'a ait *Osmanlı Devleti Döneminde Eğil Sancağı XVI.-XVII. Yüzyıllar* adlı makalede de tarihî belgelere dayalı önemli veriler sunulmaktadır.³⁹ İbrahim Yılmazçelik ve Orhan Kılıç gibi akademisyenlerin pek çok çalışması da bölge

³² Bk. Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, 209-429.

³³ Bk. Feyzullah Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları "Palu ve Eğil Hükümetleri" ve Çermik Beyliği* (İstanbul: Sena Ofset, 2005), 38-131.

³⁴ Bk. Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 110-111, 162, 185-188, 249.

³⁵ Bk. Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*.

³⁶ İstanbul: Sipan Yayınları, 1997.

³⁷ Bk. Mehmet Salih Erpolat, "Osmanlı Devleti Döneminde Eğil Sancağı XVI.-XVII. Yüzyıllar", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2020), 122.

³⁸ Murat Alanoğlu, *Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017).

³⁹ Erpolat, "Osmanlı Devleti Döneminde Eğil Sancağı", 121-143.

tarihi ile ilgili kıymetli bilgiler sunmaktadır.⁴⁰ Burada zikretmediğimiz pek çok farklı akademik ve yarı akademik eserde de aynı eksende çeşitli bilgiler verildiği görülmektedir.

Eğil beylerinin atası Pîr Mansûr'un Hz. Abbas'ın (r.a.) neslinden olduğu bilinmektedir. Bu nesli yakından tanıyan yöre halkının kuşaktan kuşağa aktardığı bu bilgiyi *Şerefnâme* gibi kaynaklar da teyit etmektedir. Daha önemlisi, zaman içinde bu nesle mensup kimselere devlet yetkilileri tarafından tasdik edilerek verilen şecere metinleridir. Daha önce kaleme aldığımız ve an itibarıyla üzerinden 10 yıldan fazla bir sürenin geçtiği “*Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi*” adlı makalede, günümüze ulaşan ve aynı zamanda tarihi vesika durumunda olan iki ayrı şecere metninin baştan sona tercümesi de ilk defa yayımlanmıştı.⁴¹ Özellikle bu tarihî belgeleri akademik dünyaya kazandırmayı amaçlayan çalışmadaki tespit ve tahminimize göre, muhtevası ve ana hatları aynı olup *Seyyid Mustafa* adına yazılıp tasdik edilen şecere metni takriben 15. yüzyılın ilk yarısından; *Hüseyin Paşa* adına yazılıp tasdik edilen şecere metni ise yine takriben 18. yüzyılın başlarından kalmadır. Dolayısıyla bu çalışma da Eğil beyleri ile ilgili önem arz eden akademik eserler arasında sayılabilir.

Eğil Emirliği / Emirleri Tarihçesine İlişkin Önemli Noktalar

Bu başlık altında, yukarıda söz edildiği üzere, Eğil Emirliği ve Eğil Mirdâsî-Buldukânî Emirleri/Beyleri ile ilgili önemli gördüğümüz bazı noktalara dair birtakım bilgi, açıklama ve analizlere beş alt başlık altında yer verilecektir.

Pîr Mansûr'un Kimliği ve Şahs-ı Mânevisi

Orta Asya kökenli olup Anadolu'ya tebliğ misyonunu icra etmek için gelip yerleşen ve bu coğrafyayı İslâm ile adeta mayalayan mürşid zâtlar için kullanılan “Horasan Erenleri”, hemen herkesin aşına olduğu bir tavsiftir. Hakikaten bu toprakları Kur'ân ve Sünnet'in nuruyla yoğuran sayısız büyük insan, doğu tarafından tulû' eden manevî birer güneş gibi çağları aydınlat-

⁴⁰ Örnek olarak bk. İbrahim Yılmazçelik, “Diyarbakır Eyaletinin Tanzimat'a Dahil Edilmesiyle Şehir ve Eyalet Yönetiminde Ortaya Çıkan Meseleler”, *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, ed. Oktay Bozan vd. (Ankara: Manas Yayınları, 2019), 1/21-62; Orhan Kılıç, “Çaldıran Savaşı Sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Sıradışı Vilayet Örgütlenmesi: Algılar-Aktörler-Dinamikler”, *Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2024), 277-298.

⁴¹ Bk. Yunus Emre Gördük, “Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi”, *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 35 (2014), 89-120.

mıştır. Anadolu'ya akan ikinci bir irşad kanalı ise hiç şüphesiz ki güney - kuzey / kuzeybatı istikametinde cereyan etmiş; ilkin Güneydoğu Anadolu'nun yüksek ve dağlık alanlarını yurt edinen, zamanla iç bölgelere dağılan mürşidler ile gerçekleşmiştir. İşte Pîr Mansûr b. Hasan el-A'rac, sayısız meşâyih-i kirâm gibi Anadolu'ya doğudan değil güneyden intikal edenlerdendir. İcra ettiği görev ve misyon açısından ise onun Horasan Erenleri ile bire bir aynı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim irşat çalışmalarıyla bölgedeki gayrimüslimlerin İslâm'a girmesine katkı sunduğu gibi bir bölgenin fethine ve Müslüman bir beyliğin vücuda gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Pîr Mansûr gibi zâtları da "*Hicaz Erenleri*" diye anmak herhalde yanlış olacaktır. Anadolu'nun özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin İslâm ile mezcolmasında büyük hizmetleri olan *Hicaz Erenleri'ne* yeterince ilginin gösterilmediği de bir gerçektir.

Kuzey Irak- Hakkâri bölgesiyle kadîm bir bağlantısı olduğu belirtilen, Kuzeybatı Irak'taki Sincâr dağları civarında bulunan, sonraları bugünkü Suriye toprakları üzerinden kuzeye doğru uzanarak muhtemelen Şanlıurfa-Mardin bölgesinin güney taraflarından Anadolu'ya giriş yapan ve Eğil yakınlarına yerleşen Pîr Mansûr'un anavatanı Mekke-Medîne'dir. Kürt bölgelerinin tarihsel süreçteki hükümdarları hakkında müstakil tek kaynak olan *Şerefnâme'* de Hz. Abbas'ın (r.a.) neslinden olduğu belirtilen bu zâtın Hakkâri bölgesinde yaşadığı,⁴² sonradan Eğil Kalesi yakınlarındaki Pîran (Şimdiki Dicle ilçe merkezi) köyüne gelip yerleştiği nakledilmektedir.⁴³ Serdar Karabulut'a göre babası ve dedeleri uzun bir süre Hakkâri bölgesinde yaşamış olan Pîr Mansûr;⁴⁴ daha sonra o bölgeye sığınmış ve manevî açıdan kendisine bağlanmış olan Sünnî-Deylemî Bohtî ve Mirdâsîleri de alarak Eğil yakınlarına gelmiştir.⁴⁵ İleride değinilecek olan şecere metinlerinde ise bu zâtın keramet hadisesi anlatılırken olayın Sincar Dağı civarında geçtiği belirtilmektedir. Bu bilgiye nazaran Karabulut'a göre Pîr Mansûr Mardin tarafından gelmiş olmalıdır⁴⁶ ki kanaatimizce de bu tahmin isabetlidir. Yalnız

⁴² Ebu'l-Berekât es-Süveydî (ö. 1174/1760) *en-Nefhatü'l-miskiyye* adlı eserinde Şam-ı Şerif bölgesinin meşahirinden bahsederken Kürt Bölgesi'nden olduklarını belirttiği; Şeyh Hasan el-Muhâcirî, Şeyh Ali el-Harîrî, Molla Ali es-Sûrî, Abdullah b. Resûl ez-Zekî gibi zevâtlâ beraber "*Şeyh Hasan el-A'rac*" adında bir zâttan da bahseder. [Bk. Ebu'l-Berekât es-Süveydî, *en-Nefhatü'l-miskiyye fî rihleti'l-Mekkiyye* (Abu Dabi: Mecmau's-Sekâfî, 1424), 281.] Bu zâtın şecere metninde "*Seyyid Hasan el-A'rac*" adıyla yer alan zât olması muhtemeldir. Nitekim tarihsel süreçte "*Şam*" diye tabir edilen bölge, şimdiki Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyiyle beraber Türkiye'nin Güneydoğu'sunu da içine alan geniş bir alanın adıdır.

⁴³ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223.

⁴⁴ Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 188. (Karabulut Pîr Mansûr'un adını muhtemelen bir sehiv sonucu birkaç kere "*Pîr Mansûr Hasanu'l-A'rac*" diye kaydetmiştir; ancak Hasan el-A'rac'ın bu zâtın babası olduğu bilinmektedir. Hatta *Şerefnâme'*ye göre Hasan değil Hüseyin el-A'rac'dir.)

⁴⁵ Bk. Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 188.

⁴⁶ Karabulut, "*Pîr Mansur Bin Hasan'ul A'rac*", 5/465-468.

bunlara ek olarak Bağdat'ın da sürece eklenmesi gerekmektedir; zira şecere metinlerinden Pîr Mansûr'un Hakkâri-Mardin öncesi burada bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca Bağdat detayı, Anadolu'ya geliş serüvenindeki Hakkârî sürecini daha anlamlı hale getirmektedir.

Gerek Şeref Hân'ın verdiği bilgilere gerekse Pîr Mansûr ile Eğil emirlerinin nesebî irtibatını gösteren şecere metinlerindeki bilgilere göre bu zât ile Mirdâsî Aşireti arasında bir kan bağı bulunmamaktadır. Ne var ki bu aşiretin Pîr Mansûr'a ve onun nesline derin bir sevgi ile bağlanarak onları kendilerine önder edindiği anlaşılmaktadır. Mirdâsîlerin bölgeye gelişi, etnik kökenleri, Pîr Mansûr ile mülâkî olup onun çevresinde toplanmaları, beraber ve aynı tarihlerde mi yoksa ayrı zamanlarda mı bölgeye geldikleri gibi konularda farklı tahminler bulunmaktadır.⁴⁷ Karabulut Mirdâsî aşiretlerinin Halep tarafından kuzeye doğru göç edip Eğil civarına yerleşmeleri sürecinin 420/1029'dan itibaren başladığını kaydetmektedir.⁴⁸ Netice itibarıyla Pîr Mansûr'un geldiği civara onunla beraber gelen yahut ondan önce gelip yerleşmiş olan ve daha sonra Eğil Kalesi'ni hakimiyet altına alan aşiret, Kilâboğullarının önderi Mirdâs b. İdris b. Nusayr b. Cemîl'e izafeten "Mirdâsî" diye adlandırılmıştır.⁴⁹ Kanaatimizce bütün Mirdâsîler bölgeye Pîr Mansûr ile birlikte gelmemiş olabilir. Göç ve yerleşme süreci geniş bir zamanı kapsayacağı için bir kısım aşiret mensuplarının daha önce bölgeye gelmiş olduğu ve Pîr Mansûr ile birlikte ve ondan sonra bu intikalin devam ettiği de düşünülebilir. Bu arada bölgede Kürtlerin ve Orta Asya'dan zaman içinde gelerek yerleşen Türklerin olduğu da muhakkaktır.

Bazı kaynaklarda Pîr Mansûr'un doğum yılı olarak zikredilen 378/989 yılı⁵⁰, yukarıda sözü geçen şecere metnindeki tarihî kayıtlara uygundur. Bölüm sonunda tercümesini arz edeceğimiz metinde zikredilen kerâmet hadisesinin 430/1039 yılında vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihi 378/989 kabul edilirse, Pîr Mansûr aktarılan keramet hadisesi sırasında elli yaşlarındadır. Daha sonra bulunduğu bölgeden gelerek Eğil yakınlarına yerleşmiştir.

Yerleştiği bu bölgede ibadetle meşgul olan Pîr Mansûr, yöre halkına mâneviyat yolunda rehber ve mürşid olmuştur. Onun vefatından sonra, yerine oğlu Pîr Musa geçmiştir. Babası gibi sûfî olan ve daha sonraları "Pîran"

⁴⁷ Bk. Aydın, *Diyarbakir ve Mirdasiler Tarihi*, 209-224; Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 110-111, 188.

⁴⁸ Karabulut, "Pîr Mansur Bin Hasan'ul A'rec", 5/465.

⁴⁹ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 224.

⁵⁰ Aydın, *Diyarbakir ve Mirdasiler Tarihi*, 222.

diye tesmiye edilecek beldede büyük bir dergah inşa eden Pîr Musa hem Mirdâsîler hem de bölgedeki diğer aşiretler arasında şöhret kazanmıştır. Onun ardından postnişin olan Pîr Bedir ise babalarından kalma manevî hakimiyete maddî hükümdarlığı da eklemek üzere mürîdânın, Mirdâsîlerin ve bölgedeki diğer bazı aşiretlerin desteğini alıp Eğil Kalesi'ni fethetmiş ve Eğil Emirliği'ni kurmuştur.⁵¹ Bu bakımdan yöre halkına liderlik yaparak Eğil Emirliği'ni kuranlar Pîr Mansûr'un torunlarıdır. Bu Emirliğin ana unsurunu ise Mirdâsîler oluşturmaktadır.

Eğil Kalesi'nin fethinden sonra aynı zamanda siyasi bir kimlik kazanan Pîr Bedir'in nesli "Emir" sıfatını kullanmaya başlamıştır. Bundan dolayı Mirdâsîlerin yöneticileri konumunda olan ümera ailesine zaman içinde Mirdâsî Emirleri / Beyleri denilegelmiştir. "Pîr" sıfatı daha ziyade mânevî-uhrevî çağrışımlar yaparken "Emir" ünvanının dünyevî liderliği ifade ettiği âşikârdır. Karabulut'un tespitine göre Pîr Bedir'in kardeşlerinin neslinden gelen diğer aile fertleri Mirdâsî aşiretine şeyhlik etmeye, yani "Pîr" sıfatının gereğini icraya devam etmiştir. Dolayısıyla söz konusu siyasi hareket ve fethin ardından aile efradı "Emirler / Beyler" ve "Şeyhler" olarak ikiye ayrılmıştır.⁵² Pîr Bedir'in ardından → "Emir Bulduk → Emir İbrahim → Emir Muhammed" şeklinde devam eden yönetim Emir Muhammed'in üç oğlu ile üç emirlik şeklinde devam etmiştir. Emir İsa Eğil'de yönetimi sürdürürken, Emir Timurtaş Palu bölgesinin, Emir Hüseyin ise Çermik bölgesinin hükümdarı olmuştur.⁵³

Tarihsel süreç içinde Eğil ümerasının statüleri bağımsız hükümdarlık, özerklik, Osmanlı Devleti'ne bağlı sancakbeyliği vs. şeklinde değişime uğrasa da 19. yüzyıla kadar yöneticilik vasıfları; en azından devleti temsil misyonları devam etmiştir. Yörede "Eğil Beyleri" diye bilinen bu geniş sülale, günümüze kadar gelmiş ve zaman geçtikçe sayıları artarak büyümeye devam etmiştir. Bu nesle mensup olan ve halen Diyarbakır çevresinde, Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan; Abbasioğlu, Arat, Arslanoğlu, Aydın, Ayyıldız, Akboz, Cengiz, Efe, Eğilli, Evsen, Gökay, Gördük, Güneş, İpek, Karabulut, Karahan, Karakaş, Karakoç, Konuksever, Öcal, Tural, Yılmaz, Vural, Yüce gibi farklı pek çok soyadı taşıyan aileler bulunmaktadır. Kezâ kökünde aynı nesle mensup Palu beyleri Demirtaş, Karacımşit, Karacımşıtoğlu, Karınca ve Yılmaz gibi soyadları taşımaktadır. Çermik beylerinin ise neslinin devam etmediği belirtilmektedir. Öte yandan Eğil beylerine mensup bir aile-

⁵¹ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223-224.

⁵² Karabulut, "Pîr Mansur Bin Hasan'ul A'rec", 5/466.

⁵³ Detaylı bilgi için bk. Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 225-240.

nin 16. yüzyılın başlarında önce Çankırı'ya, daha sonra aynı yüzyılın ortalarında oradan Avrupa'nın içlerine; Bosna'ya akıncı beyleri olarak gönderilmiş olması ise son zamanlarda muttali olduğumuz son derece ilginç bir bilgidir. Halen Bosna'da Boşnak vatandaşlar olarak yaşayan ve "Çengiç" soyadını taşıyan bu meşhur sülâleden daha sonra kısaca bahsedilecektir.

Pîr Mansûr'un Adullah b. Abbas ve onun babası Hz. Abbas'a kadar uzanan nesep silsilesi, tasavvuf silsilesi, halifeleri, mürîdânı-mensubu olan aşiretler ve göstermiş olduğu bazı kerametlere dair bilgiler, bölüm sonunda yer verilecek olan şecere metinlerinde mevcuttur. Bu nedenle burada o konulara ayrıntılı bir biçimde girilmeyecektir. Keza yakın zamanda Serdar Karabulut'un mevzubahis noktaları kapsayan müstakil bir çalışmasının yayımlandığı da belirtilmelidir.⁵⁴ Karabulut yukarıda da bazı alıntılar yaptığımız çalışmada, bizim daha önce incelediğimiz iki şecere metninden farklı olarak Ormanpınarı (Amaran) köyü sakinlerinden Yıldız ailesine ait şecere metnini incelemektedir. Bu metin ile ilgili bilgiler, bölüm sonunda diğer iki şecere metninin tercümesi ile birlikte zikredilecektir.

Pîr Mansûr'un babasının, bütün şecere metinlerinde ve *Şerefnâme'de*⁵⁵ "Seyyid Hasan el-A'rac" diye anılması; kezâ dedelerinin de aynı şekilde *seyyid* diye anılması önemli bir husustur. Nesilden nesle aktarıldığı, gerek *Şerefnâme'nin* gerekse mevcut şecere metinlerinin teyit ettiği üzere Pîr Mansûr'un soyu Ali b. Abdullah İbn Abbâs kanalıyla Hz. Abbâs'a ulaşmaktadır.⁵⁶ Peki Pîr Mansûr'un babası ve dedeleri seyyid ise nesep silsilesi neden Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşmamaktadır? Yahut Pîr Mansûr'un babası ve dedeleri seyyid ise onun torunları niçin seyyid diye anılmamaktadır?

Kanaatimizce bunun sebebi şudur: Evlat babaya izafe edilmekte, soy geleneksel olarak baba tarafına isnat edilmektedir. Pîr Mansûr'un nesep silsilesi de babası, dedesi, dedesinin babası, dedesinin dedesi şeklinde yukarıya doğru devam edip neticede Ali b. Abdullah İbn Abbas'a ulaştığı için bu nesil Abbâsî sayılmıştır. Ne var ki Hz. Abbâs soyundan olanların, kendi amcazadeleri olan seyyidlerle kız alıp vermemiş, evlenmemiş, akrabalığı siyâdetle pekiştirmemiş olması düşünülemez. Halen de gerek Doğu-Güneydoğu Anadolu'da gerekse diğer Müslüman ülke ve toplumlarda amcazadelerin evliliği yaygın bir şekilde devam etmektedir. Bu meyanda Hz. Ali'nin de amcasının torunu olan Hz. Fatıma ile evlendiği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla Pîr Mansûr'un nesep silsilesinde anne tarafından seyyide ha-

⁵⁴ Karabulut, "Pir Mansur Bin Hasan'ul A'rac", 5/465-476.

⁵⁵ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223.

⁵⁶ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 223.

nımların bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak söz konusu zevât bir yandan seyyid diye anılırken diğer taraftan nihâî olarak Abdullah b. Abbâs'a istinat eden silsileye binâen genel anlamda Abbâsî hanedanı cümlesinden sayılmıştır. Bazı tarihî belgelerde Pîr Mansûr'un torunlarının da *seyyid* ünvanını kullandığı görülmektedir. Örneğin ileride gelecek olan *Şecere Metni A Nüşhası*, Pîr Mansûr'un torunlarından "Seyyid Mustafa" adına yazılıp tasdik edilmiştir. Dolayısıyla seyyide hanımlarla yapılan evlilikler Pîr Mansûr'un torunlarında da devam edegelmiştir.

Bu noktada ikinci olarak siyâdetin anne tarafından geçip geçmeyeceği meselesi soru işareti oluşturabilir ki bunun cevabı gayet nettir. Kanaatimizce siyâdetin anne tarafından devam edeceği şüphesizdir; nitekim siyâdet denilen mânevî şerefin kökeninde ve başlangıcında zaten bir hanım ve anne olan Hz. Fatıma bulunmaktadır. Yani seyyid ve şerif diye anılan nesiller aslında Hz. Ali'nin torunları oldukları için değil Hz. Fatıma vasıtasıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) torunları oldukları için bu vasfı kazanmıştır. Büyüklüğü ve manevî fazileti tartışmasız olan Hz. Ali'nin diğer eşlerinden olan çocuklarına seyyid veya şerif denilmemiş olması da yukarıda kaydedilen noktayı teyit eder. Bunların yanı sıra bölgede Eğil beylerinin nesep silsilesi ile ilgili; Abdullah b. Abbâs'ın oğlu Ali'nin, İmam Zeyne'l-âbidîn'in kızı ile evlenmiş olduğuna ve böylece nesle en erken dönemde siyâdetin eklendiğine dair şifâhî bir bilgi de dolaşmaktadır. Ne var ki bunun herhangi bir yazılı kaynağına henüz rastlayamadık.

Pîr Mansûr'un hicrî 411-412/1021 yılında vefat ettiğine dair kaydın⁵⁷ hatalı olduğu anlaşılmaktadır; nitekim bu zâtın keramet hadisesi şecere metinlerine göre 430'da vuku bulmuştur. Muhtemelen bu zât hicrî 5. yüzyılın ortalarında vefat etmiş olmalıdır. Pîr Mansûr'un türbe ve zâviyesi halen Diyarbakır'ın Dicle (Pîran) ilçe merkezine 5 km. mesafede bir köy olan Kocaalan'da (Dêran, Direy) bulunmaktadır. Google Earth mesafe ölçüm verilerine göre Dicle ilçe merkezi Kocaalan köyüne yaklaşık 5 km., Eğil'e yaklaşık 12 km. uzaklıktadır. Kocaalan ile Eğil ilçe merkezi arası ise yaklaşık 11 km.'dir. Bu üç nokta bir dik üçgen oluşturmaktadır. Kuzeyde kalan kısa kenarın iki köşesinden biri olan Dicle, Eğil'in kuzeyinde; Kocaalan ise hafifçe kuzeydoğusundadır. İrfan Yıldız'ın tespitiyle, üzerindeki kitabeye göre Pîr Mansûr Türbesi 1020/1611 tarihinde inşa edilmiştir. Kitabede "Haza Mescidu Mansûr bin Hüseyin" ibaresi geçmektedir.⁵⁸ Görebildiğimiz kadarıyla yazı "هذا مسجد منصور بن حسن تاريخ سنه"

⁵⁷ Bk. Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 188.

⁵⁸ İrfan Yıldız, "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basım Evi, 2012), 2/881.

•٢٠١”⁵⁹ şeklindedir. Yani Pîr Mansûr’un babasının adı kitabeye göre Hüseyin değil Hasan’dır. Şecere metinlerinde de bu isim aynı şekilde geçmektedir. Pîr Mansûr’un bölgeye yerleşmesi hem bugünkü Kocaalan köyünün hem de zaman içinde Dicle / Pîran ilçesinin vücuda gelmesine sebep olmuştur. Şüphesiz ki bu da onun maddi ve manevî bereketinin nişânelerinden biridir.

Eğil-Buldukânî Emirleri’nin Etnik Yapısı

Köken itibarıyla baktığımız zaman, Abdullah İbn Abbâs’ın neslinden olduklarına göre Eğil emirlerinin uzak atalarının Arap olduğu kesindir. Halep tarafından göç etmiş olup o zamanın şartlarında şimdiki Eğil ve Dicle ilçeleri civarına yerleşen yahut yerleştirilen Mirdâsî aşiretlerinin de Arap oldukları bilinmektedir.⁶⁰ Zaman içinde Pîr Mansûr’un ve sonrasında onun evlatlarının etrafında toplanarak birleşen aşâir “Mirdâsîler” diye anılmıştır. Pîr Bedir’in oğlu Emir Bulduk’un bu aşiretlere önderlik yapan nesline “Mirdâsî - Buldukânî Emirleri” denmesinin sebebi de budur. “Mirdâsî” vasfı aşirete yapılan vurgu ve izafe, “Buldukânî” vasfı ise kendinden sonraki beylerin dedesi pozisyonunda olan Emir Bulduk’a yapılan vurgu ve izafedir. Öte yandan *Şerefhân Tarihi* “Kürt Tarihi” olarak telif edilmiştir. Muhtevada yer alan “Mirdâsî Hükümdarları”⁶¹ ise “Kürt Beyleri / Ümera-i Ekrâd” cümlesinden sayılmaktadır. Kürt beylerinin ekseriyetinin etnik anlamda Kürtlerden olmaması ise ilginç bir durumdur ve müstakil bir çalışmada ele alınacak genişliktedir. Günümüze gelecek olursak; Eğil-Dicle-Palu bölgelerinde yaşayan halk etnik açıdan çoğunlukla Zazalardan oluşmaktadır. Zazalar ise kimilerince farklı bir millet olup olmadıkları hâlâ tartışılırken resmî belgeler dahil olmak üzere, geçmişten bugüne genel anlamda Kürtlerden sayılmıştır.⁶² Bu arada Kürt beyleri olan Mirdâsî ümerasının ilk dedelerine nisbetle örneğin “Mansûrânî” yahut “Bedrânî” değil de “Buldukânî” diye anılması dikkat çekicidir. Bulduk ismi ise görüldüğü gibi Türkçedir. Epeyce karmaşık görünen bütün bu vaziyetin açıklaması, kanaatimizce zaman içinde değişen ve dönüşen Mirdâsîlerin Arap, Türk, Kürt ve Zaza unsurları kendi içinde mezceden bir yapı arz ediyor olmasında saklıdır.

Yukarıda Eğil Kalesi’nin Pîr Mansûr’un torunu Pîr Bedir tarafından fetih edildiğinden bahsedilmişti. Fetihden bir süre sonra kale Selçukluların haki-

⁵⁹ Bk. Ekler / Ek-1

⁶⁰ Bk. Merçil, “Mirdâsîler”, 30/149-151.

⁶¹ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 222 vd.

⁶² Detaylı bilgi için bk. Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 215-221; Mehmet Akbaş, “Kürtler-Tarih-Başlangıçtan Osmanlılar’a Kadar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019), Ek-2/115-118; Murat Alanoğlu, “Zazalar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019), Ek-2/118-121.

miyetine geçmiştir.⁶³ Bu hengamede Eğil'den ayrılıp o sırada Mervânîlerin hakimiyetinde ve Emir Hüsameddin'in yönetiminde olan⁶⁴ Meyyafarıkın'e (Silvan) giden Pîr Bedir, Selçuklu komutanı Emir Artuk'un yaptığı kuşatma esnasında şehit olmuştur.⁶⁵ Tarih net olmamakla beraber Mervânîlerin yıkılışı⁶⁶ hesaba katılırsa Pîr Bedir'in şehadeti 478/1085 civarına tekabül etmektedir. Karabulut'a göre bu tarih 1068'dir.⁶⁷ Onun şehadetinden bir süre sonra hamile olduğu anlaşılan hanımı ise dünyaya bir erkek çocuk getirmiştir.⁶⁸

Pîr Bedir'in adı Belkîze olduğu söylenen eşinin, Eğil Kalesi'nden Dicle Nehri'nin öte yakasındaki Metmur Köyü'ne kaçırılarak koruma altına alındığı; doğum öncesi Pîr Bedir'in taraftarlarının Dicle'nin kenarına inerek karşı taraftakilere seslendikleri ve durumu sordukları nakledilmektedir.⁶⁹ Çocuğun erkek olmasını umutla bekleyen aşiret halkı, erkek çocuk müjdesiyle ve kendi aralarında tespit etmiş oldukları parolayla "Çok şükür Hudâ'ya istediğimizi bulduk!" diyerek nehrin karşı tarafına seslenmiştir. Farsça telif edilmiş olan *Şerefnâme*'nin Arapça çevirisinden Türkçe'ye ilk tercüme yapan M. Emin Bozarlan, eserin aslında cümlenin bizzat Türkçe olarak geçtiğinin altını çizmektedir.⁷⁰ Bu cümle, Avrupa dillerine yapılan tercümelelerde bile aynen Türkçe olarak korunmuştur. Örneğin Avusturya İmparatorluğu döneminde, 1857'de Viyana'da Almanca basılan bir kitapta bu cümle "İstediğimizi bulduk." şeklinde Türkçe nakledilerek yanına parantez içinde Almanca tercümesi eklenmiştir.⁷¹

Şerefnâme'ye göre Emir Bulduk'un annesi, doğum yaptıktan hemen sonra vefat etmiştir. Aşiretin ileri gelenleri tarafından ihtimamla büyütülen ve ergenlik çağına gelince beylik makamına getirilen Emir Bulduk⁷²; babasının şehadetinden sonra en geç sekiz-dokuz ay içinde dünyaya gelmiş olmalıdır. Pîr Bedir'in vefat tarihi ihtilafli olduğuna göre Emir Bulduk'un kabaca 11. yüzyılın sonlarında doğduğu söylenebilir. Ondandan sonra Emir İbrahim ve daha sonra onun oğlu Emir Muhammed Eğil emiri olmuştur. "Pîr" sıfatını terk eden Mirdâsî hükümdarları bunun yerine "Emir" ünvanını kullanmış;

⁶³ Bk. Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 225-226.

⁶⁴ Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, 50.

⁶⁵ Bk. Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 226.

⁶⁶ Bk. Abdurrahim Tufantöz, "Mervânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/230-232.

⁶⁷ Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 186.

⁶⁸ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 226-227.

⁶⁹ Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, 245-246.

⁷⁰ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 226.

⁷¹ Heinrich Alfred Barb, *Geschichtliche Skizze der in der Chronik von Scheref Behandelten Dreiunddreissig Verschiedenen Kurdischen Fürstengeschlechter* (Wien: Kaiserlich -Königlichen Hof.- Und Stand Druckerei, 1857), 13.

⁷² Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 227.

zaman içinde “*Emir*”in yerini bunun bir nevi kısaltılmış hali olan “*Mir*” kelimesi almıştır. Farsça olan; emir, âmir, bey, baş, kumandan, lider (sergerde) gibi anlamlara gelen⁷³ bu kelime daha sonra yerini Türkçe karşılığı olan “*Beg / Bey*” kelimesine bırakmış ve bu soydan gelenler günümüze kadar “*Eğil Beyleri*” diye anılmıştır.

Tekrar Emir Bulduk’un doğumunu Türkçe müjdeleyen cümleye gelecek olursak; bu cümlenin sarf edilişi ile ilgili tarihî anlatının asılsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim gerek Pîr Bedir’in şehâdetinden sonra doğmuş olduğu nesilden nesle nakledilen ve tarihî kayıtlara giren erkek evladın varlığı, gerekse Bulduk Bey’in torunlarına verilen ve asırlar boyu kullanılan “*Buldukânî Beyleri*” nitelmesi, anlatılan hadisenin doğruluğunu tasdik etmektedir. Nusret Aydın aşiretin neden Türkçe konuştuğunun tam olarak bilinmediğini belirtmekte; ancak bölgedeki Selçuklu etkisinden kaynaklanmış olabileceğini muhtemel görmektedir.⁷⁴ Feyzullah Demirtaş’a göreyse Türkçe seslenen bu kişinin konakta çalışan Türk asıllı bir kişi olması ihtimali daha makuldür.⁷⁵ Bazı araştırmacılar ise Emir Bulduk’un isminden hareketle onun Türk olduğu sonucuna varmıştır.⁷⁶ Kanaatimizce Pîr Mansûr’dan sonra postnişin olan Pîr Mûsa ve onun oğlu Pîr Bedir’in, hatta belki de bizâtihi Pîr Mansûr’un evlilik yaptığı bazı hanım yahut hanımlar bölgedeki Türklerdendir. Hatta Emir Bulduk’un annesinin “*Belkîze*” olduğu belirtilen adı, büyük ihtimalle Türkçe bir isim olan *Balkız*’dır. Bundan dolayı Pîr Bedir’in aile çevresinde Türkçe konuşulmuş, oğluna da Türkçe bir isim verilmiştir. Nitekim söz konusu anlatı, sadece bir veya birkaç kişinin değil aile çevresinin ağırlıklı olarak Türkçe bildiğini ve konuştuğunu göstermektedir.

Bu çerçevede Ehl-i Beyt’e mensup olan, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) amcası Hz. Abbâs’ın soyundan gelen Eğil emirlerinin Türklerle birleştiği muhakkaktır. Bu konuda daha başka deliller de bulunmaktadır; ancak çalışmanın kapsamını aşacağı için söz konusu deliller ve bunlara bağlı analizler daha sonra kaleme alacağımız müstakil bir çalışmayla konunun meraklılarına sunulacaktır. Dolayısıyla eldeki veriler Eğil ümera ailesinin kökeninde Türk unsurunun baskın olduğunu teyit eder niteliktedir. Diğer taraftan Eğil Buldukânî emirleri, yapılan evlilikler sayesinde Akkoyunlu sultanlarıyla hat-

⁷³ Bk. Hüseyin Remzi Altınbilek, *Lügat-i Remzî*, haz. Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2/783-784.

⁷⁴ Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, 58.

⁷⁵ Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları “Palu ve Eğil Hükümetleri” ve Çermik Beyliği*, 40.

⁷⁶ Doğan Avcioğlu, *Türklerin Tarihi* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1984), 5/2031; Seyfettin Erşahin, “Akkoyunlu-Kürt İlişkileri”, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 1/120.

ta İstanbul Fatihî, Osmanlı Sultanı II. Mehmet ile de akraba olmuştur ki bir sonraki başlık altında bunlara kısaca değinilecektir. Eğil Beylerinin, kendilerine tabi aşiret olan Mirdâsîlerle akrabalık bağları kurduğu da muhakkaktır. Mirdâsîler ise farklı etnik unsurların imtizaç etmesiyle bugüne kadar gelmiştir. Anlaşılan o ki uzak atada Arap kökenli bir kabile olan Mirdâsîler, bugünkü Türkiye'nin güneyinden Anadolu'ya girince hem Kürtlerle / Zazalarla hem de Türklere birleşip bütünleşmiştir. Etnik değil dinî bir temel üzerine binâ edildiği muhakkak olan bu birliktelikte İslâm kardeşliğinin esas alındığı şüphesizdir. Yine hiç şüphe yok ki bu imtizaç, kendilerine maddî-mânevî önderlik ve mürşitlik yapan Eğil emirleri sayesinde gerçekleşmiştir. Tarihsel süreç içinde Mirdâsî aşiretleri daha ziyade Zazaca konuşmaya başlamıştır. Vakıa, Anadolu'daki Mirdâsîlerin bugünkü etnokültürel yapısında Zaza / Kürt unsuru dominant bir görünüm arz etmektedir.

Eğil-Buldukânî Emirleri'nin Akkoyunlular ve Osmanlılar ile Akrabalıkları

Eğil emirleriyle ilgili enteresan noktalardan biri de bu neslin hem Akkoyunlularla hem de Osmanlılarla akrabalık bağı kurmuş olmasıdır. Tabii ki kadîm çağlardan beri dünyanın neredeyse her bölgesinde siyasi ittifakların ve bu ittifakları pekiştirecek olan evliliklerin yapılmış olduğu bir gerçektir. Bahis mevzuu kız alıp vermeler de bu çerçevede değerlendirilebilir; ancak her ne sebeple olursa olsun kurulan akrabalıklar son derece önemlidir. Sadece siyasi mülahazalarla yapılmış olsa bile bu evlilikler vesilesiyle akraba olunan tarafa bir önem isnadı söz konusudur. Diğer bir anlatımla; şayet daha güçlü taraf olan Akkoyunlular, kendilerine göre daha lokal ve sınırlı bir yapıya sahip Mirdâsî emirleriyle akraba oluyorsa, bu durum onlara verdikleri değer ve önemin de göstergesidir.

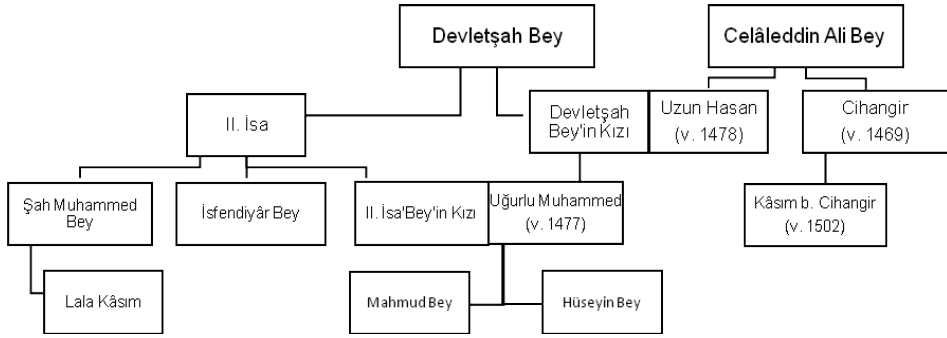
Akkoyunlular döneminde Eğil emirlerinin adeta yarı bağımsız birer Akkoyunlu valisi pozisyonunda olduklarını söylemek mümkündür. Ebu Bekr-i Tihârânî'nin tarifine göre Eğil emiri Devletşah Bey; Ali Bey'i (Uzun Hasan'ın babası, Akkoyunlu hükümdârı) sevenlerden ve Akkoyunlu devletinin taraftarındandır.⁷⁷ Bu ikilinin arasındaki sıkı dostluk ve müttefiklik ilişkisi Ali Bey'in babası Karayülük Osman Bey'den beri devam edegelmiş⁷⁸ ve nihayet dünürlük ile neticelenmiştir. John E. Woods, Akkoyunlu tarihiyle ilgili çalışmasında Devletşah Buldukânî'nin kızı ile Sultan Uzun Hasan'ın

⁷⁷ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 111.

⁷⁸ Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasi Evlilikler ve sarayda Hatunların Konumu", *Tarih Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, ed. Burak Kocaoğlu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 416.

1441’de gerçekleşen evliliğine önemle dikkat çekmektedir. Akkoyunlu tarihinde önemli bir isim olan Uğurlu Muhammed bu evlilikten doğmuştur (846/1442).⁷⁹ Savaşçı karakteriyle öne çıkan⁸⁰ bu Akkoyunlu şehzadesi, Eğil beyi Devletşah Bey’in torunudur.

Uzun Hasan’ın yapmış olduğu evlilikten sonra ikinci bir evlilik ve akrabalık bağı ise Uğurlu Muhammed’in yaptığı evlilikle kurulmuştur. Devletşah Bey’in kızının oğlu olan Uğurlu Muhammed Mirza, yine Devletşah Bey’in oğlu II. İsa’nın kızı ile evlendirilmiştir. Mahmud (v. 1491) ve Hüseyin (v. 1492) adlı şehzadelerin annesi de bu hanımdır.⁸¹ Yani Devletşah Bey’in iki çocuğundan olma iki torunu evlenmiş olup erkek torun, yani damat aynı zamanda Uzun Hasan’ın oğludur.

Şemada görüldüğü üzere Devletşah Bey ile Akkoyunlu Devletinin kurucusu Kara Yülük Osman Bey’in oğlu Ali Bey; Devletşah Bey’in oğlu II. İsa Bey ile de meşhur Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan dünür olmuştur. Uzun Hasan, II. İsa Bey’in; Uğurlu Muhammed Mirza ise İsfendiyâr Bey’in eniştesidir. İsfendiyâr Bey, bir sonraki başlıkta bahsedileceği üzere, kendisine Akkoyunlu Hükümdarlığı tarafından vergi muafiyet fermanı (soyurgal⁸²) verilen şahsiyettir. Fermanı veren Emir Ebu’l-Muzaffer Kâsım b. Cihangir, Uzun Hasan’ın yeğeni; kardeşinin oğludur. Akkoyunlu sarayında lalalık yaptığı için Lala Kâsım Bey diye anılan Eğil beyi ise II. İsa Bey’in torunudur. Akkoyunlular tarafından komutan tayin edilen Kâsım Bey, aynı zaman-

⁷⁹ Woods, *Akkoyunlular*, 156.

⁸⁰ Faruk Sümer, “Uzun Hasan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/263.

⁸¹ Bk. Woods, *Akkoyunlular*, 330.

⁸² Menşe itibarıyla *soyurgalın* iktâ sisteminin değiştirilmiş bir biçimi olduğu anlaşılmakta, ancak onun yalnız hizmet karşılığı değil daha çok bir bağış şeklinde verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra *soyurgal*, sahibine ayrıca hem dokunulmazlık hem de idarî ve hukukî haklar kazandırmaktaydı. İlk defa 13. yüzyılın sonlarında İran’da ortaya çıkan bu sistem İlhanlı Devleti’nin parçalanmasından sonra Celâyirîler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Timurlular ve Safevîler tarafından yaygın biçimde uygulanmıştır. Bk. Mehmet Ölmez, “Soyurgal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 37/389.

da hükümdar çocuklarına eğitim vermiştir.⁸³ Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Muhammed, İsfendiyâr Bey'in hem halasının oğlu hem de kız kardeşinin kocasıdır; Lala Kâsım'ın ise halasının kocasıdır.

Eğil ümerasının Türk hükümdar aileleriyle akrabalığı konusunda câlib-i dikkat olan üçüncü evlilik onları bu sefer Osmanlılara hısımlık yapmıştır. Yukarıda bahsi geçen Uğurlu Muhammed Mirza Bey, dayısı olan II. İsa Bey'in kızının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin büyük padişahı Fatih Sultan Mehmed'in şimdiye kadar adı tespit edilebilmiş iki kızından biri⁸⁴ olan Gevherhan Sultan ile de evlenmiştir. Gevherhan Sultan yine bir Osmanlı padişahı olan Sultan II. Bayezid ile aynı annenin; Gülbahar Hatun'un (v. 898/1492) çocuklarıdır.⁸⁵ Uğurlu Muhammed Bey ile bu hanımın evliliğinden Akkoyunlu şehzadesi Göde Ahmed Bey dünyaya gelmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla Göde Ahmed Bey; Fatih ile Uzun Hasan'ın torunu⁸⁷; Eğil emiri Devletşah Bey'in ise kızının torunudur. İslam ve Türk tarihinin son derece önemli iki hükümdarı Fatih Sultan Mehmet ve Sultan Uzun Hasan ile kurulan akrabalık bağı, Eğil Mirdasî - Buldukânî emirleri için şüphesiz ki son derece kıymetli ve mühimdir.

Gevherhan Sultan ile II. Bayezid'in aynı annenin çocukları olması, bu hanımın aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in (I. Selim) öz halası olduğunu göstermektedir. Nitekim Yavuz, sancakbeyliği göreviyle Amasya'da bulunduğu esnada II. Bayezid'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁸⁸ Bu durumda Yavuz'un halası olan Gevherhan Sultan; Devletşah Bey'in kızının gelini ve torununun eşidir. Yavuz sultan Selim'in Çaldıran öncesi ve sonrası dönemde gerek Eğil emirlerine gerekse Eğil emirleriyle aynı soydan gelen Palu ümerasına gösterdiği yakın ilgi ve ikram bu tabloda daha net bir şekilde yerine oturmaktadır. Hoca Saadettin Efendi hem Palu Beyi Cemşid Bey'in Osmanlı'ya hizmetine ve bağlılığına hem de Yavuz'un ona gösterdiği özel ilgiye dikkat çeker.⁸⁹ Olayın cereyanından beş asır sonra "Mısır'a Doğru" adlı romanında bu sefer Yavuz Bahadıroğlu, Cemşid Bey'in huzur-ı padişâhîde mazhar olduğu alakayı uzun uzun hikaye ederek dikkatleri çekecektir.⁹⁰

⁸³ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 229.

⁸⁴ Halil İnalçık, "Mehmed II", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/407.

⁸⁵ Feridun Emecen, "Gülbahar Hatun", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/231.

⁸⁶ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları-36 Osmanlı Padişahı* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999), 113; Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Ahmet Bey ve Onun Osmanlı İdari Sistemini Ak-Koyunlu Devleti'nde Uygulama Çabası", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23/36 (2004), 205-212; Karabulut, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, 162.

⁸⁷ İnalçık, "Mehmed II", 28/407.

⁸⁸ Bk. Feridun Emecen, "Selim I", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/407.

⁸⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacî't-Tevarih*, 4/250.

⁹⁰ Bk. Yavuz Bahadıroğlu, *Mısır'a Doğru Sefer-i Humayun* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2015), 48-56.

İsfendiyâr Bey'e Verilmiş Olan Ferman/Soyurgal

Emir Muhammed zamanında Eğil Emirliği'nin sınırları kuzeyde Palu ve Harput, güneyde Karacadağ ve Diyarbakır, doğuda Hani ve Lice sınırı, batıda ise Çermik'e kadar genişlemiştir.⁹¹ Emir Muhammed'in vefatından sonra aşiretin yaşadığı topraklar üç oğlu arasında taksim edilmiştir. Emir Timurtaş, Bağın Kalesi ve civarını yönetmiştir. Palu emirleri bu zatın soyundandır. Berdınç Kalesi ve Çermik bölgesini Emir Hüseyin idare etmiştir. Çermik emirleri bu zatın soyundan gelmektedir. (Bazılarına göre Emir Hüseyin Emir Muhammed'in oğlu değil amcazâdesidir.) Eğil hükümdarlığına ise Emir İsa getirilmiştir ki Eğil emirleri bu zatın torunlarıdır.⁹²

Emir İsa, bir önceki başlık altında söz edilen meşhur Devletşah Bey'in babasıdır. Devletşah Bey'den sonra beylik makamına Emir II. İsa Bey geçmiştir. Şah Muhammed Bey ve İsfendiyâr Bey bu zâtın oğullarıdır. *Şerefhân Tarihi'*ne göre beylik II. İsa Bey'den sonra Şah Muhammed Bey üzerinden devam ederek onun oğlu Lala Kâsım Bey'e geçmiştir.⁹³ Daha sonra ele alınacak olan Şecere Metni B nüshasına göreyse Devletşah Bey'in oğlu Şah Muhammed Bey, onun oğlu II. İsa Bey, onun oğlu İsfendiyâr Bey, onun oğlu ise Lala Kâsım Paşa'dır. Doğal olarak emirlik silsilesi de bu sırayla olmalıdır. "İlgili Literatüre Genel Bir Bakış" başlığı altında verdiğimiz örneklerden birinde İbn Tağrıberdî'nin zikrettiği "*Sâhibu Eğil el-Emir Muhammed b. Devletşah*"⁹⁴ ismi de bu sıralamaya muvafıktır. Ayrıca bu sıralamaya göre İsfendiyâr Bey de belli bir dönem yöneticilik yapmıştır. Bu başlık altında söz konusu edilecek olan fermanın ona takdim edilmiş olması da aslında bunun teyididir. Böylece Şecere Metni B nüshasındaki sıralamanın daha sıhhatli olduğu kanaatine varmak da mümkündür. Bu arada İsfendiyâr Bey, bir sonraki başlık altında değinileceği üzere, aynı zamanda Bosna-Çengiş Beyleri'nin dedesidir.

Öte yandan Akkoyunlu hanedanına göz atacak olursak; Cihangir Han (ö. 1469), Uzun Hasan'ın (ö. 1478) ağabeyidir. Kâsım b. Cihangir Han (ö. 1502) ise künyesinden de anlaşılacağı üzere Cihangir Han'ın oğlu, Uzun Hasan'ın yeğenidir. Mardin'deki meşhur Kâsımiye Medresesi'ni inşâ ettiren bu zâttır. Akkoyunlu devleti parçalanınca Amid (Diyarbakır), Mardin ve çevresindeki bölgeler Kâsım b. Cihangir'in yönetimine verilmiş; bu zât kendi bölgesini 1488-1502 arasında bağımsız olarak yönetmiştir.⁹⁵ İşte İsfendiyâr Bey'e soyurgal fermanını veren zât budur. Fermanında İsfendiyâr Bey'in vergi-

⁹¹ Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 59.

⁹² Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 147-148; Demirtaş, *Mirdası Hükümdarları*, s. 43-45.

⁹³ Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi*, 228-230.

⁹⁴ Bk. İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, ts., 14/54.

⁹⁵ Bk. Woods, *Akkoyunlular*, 260, 329, 374.

den muaf bir *Tarhan* olduğu ifade edilmiştir⁹⁶ ki soyurgallara zaman zaman tarhanlığın da ilave edildiği bilinmektedir. Akkoyunlularda devlete hizmeti dokunan büyüklere ayrıca bazı ulemâ ve meşâyihe de soyurgal ile beraber tarhanlık verilmiştir.⁹⁷

Çengiç ailesinde nesilden nesle intikal eden; en son 19. yüzyıl sonlarında Nuri Bey Çengiç'in elinde bulunan⁹⁸ ve aynı zamanda sülâlenin köklerini belirleyen bu ferman Farsça olup hatt-ı dîvânî ile yazılmıştır. Fermanın en üstünde Oğuz boylarından, Akkoyunluların mensup olduğu *Bayındır Boyu*'nun damgası (tamga/nişan) bulunmaktadır. Damganın içine ve altına gelecek şekilde “*الْحُكْمُ لِلَّهِ النَّاصِرُ لِدِينِ اللَّهِ أَبُو الْمُظَفَّرِ قَاسِمِ جِهَانَكِيرِ سَوْزومِيز* / el-Hükmü Lillah (Hüküm Allah'ındır) en-Nâsırü li-Dînillah (Allah'ın dininin yardımcısı [hâmîsi/hizmetkârı]) Ebu'l-Muzaffer Kâsım Cihangir Sözümeiz” cümleleri yazılmıştır.⁹⁹

Anlaşılan Sultan Kâsım, babasının ismi olan Cihangir'i kendisine sıfat olarak kullanmıştır; zira kendi ismi “Kâsım bin Cihangir” değil “Kâsım Cihangir” şeklinde imlâ edilmiştir. Selçuklularda olduğu gibi resmi yazışmaları Farsça yaptığı anlaşılan Akkoyunlu hükümdarının, ferman metnine geçmeden önce başlık mesabesinde olan bu cümlelerde lakap, ünvan, künye ve ismini belirterek kendine izafe ettiği “sözü/müz” kelimesinin Türkçe olması dikkat çekicidir. Sondaki -müz (-miz) ekinin tekil şahıs kipi açısından uyumsuz olduğu için kelimedden ayrılarak damganın içine yazılmış olduğu akla gelmektedir. Diğer taraftan “Sözümüz” yahut “Sözüm” ifadelerinin birer kalıp ifade olarak soyurgal ve yarlıklarda kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰⁰

Bu fermanı akademik dünyaya 1897 yılında ilk defa arz eden çalışmanın sahibi Safvet Başağaç olmuştur.¹⁰¹ Başağaç bu tarihi belgeyi 1896 yılında, yukarıda adı geçen Ustikolinalı Nuri-beg Çengiç'in elinde iken keşfetmiştir. Minorsky'e göre içinde bulunduğu imkanlara göre Başağaç'ın çalışması hem karmaşık divânî yazıyı çözmek hem de Farsça ifadeleri açıklamak açısından genel anlamda başarılıdır. Ne var ki yazar hem zorlandığı yerlerde detaya

⁹⁶ Minorsky, “‘Soyurghal’ of Qasim b. Jahangir”, 943.

⁹⁷ Kâzım Paydaş, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (Güz 2006), 204.

⁹⁸ Hamdi Kreşevlâkoviç, *Çengiç Beyleri - Osmanlı Devrinde Bosna-Hersek Feodalizmi Hakkında Bir Etüd*, çev. İsmail Eren (İstanbul: Şehir Matbaası, 1960), 10.

⁹⁹ Bk. Ekler / Ek-2

¹⁰⁰ Bk. Lajos Fekete, “Arbeiten Der Grusinischen Orientalistik Auf Dem Gebiete Der Türkischen Und Persischen Paläographie Und Die Frage Der Formel ‘Sözümüz’”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 7/1 (1957), 1-20; Banu Sıtkı Özkul, *Kırım Hanlığı'na Ait Tarhanlık ve Soyurgal Yarlıklarının Dil ve Üslup İncelemesi (1549-1597 Yılları Arası)* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 28-176.

¹⁰¹ Bk. Safvet-beg R. Başağaç, “Najstariji ferman begova Čengića”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IX (1897), 437-446.

girmekten kaçınarak bazı yanlış anlamalarla birlikte kısa tavzihler yapmaya çalışmış hem de makaleye fermanın orijinal bir kopyasını eklememiştir. Dahası ferman, kendi döneminin hukuki ve ekonomik koşullarına ışık tutmaktadır ki bu alanda yapılacak izahlarla doldurulması gereken son derece önemli boşluklar vardır. Bu sebeple fermanın üzerinde tekrar çalışılması ve muhtevanın yorumlanması gerekmektedir. Bunu da kendisi (Minorsky) yapacaktır.¹⁰² Nitekim Minorsky, Başağaç'ın çalışmasından kırk küsur sene sonra fermanı detaylıca incelemiş; önemli analiz ve yorumlar yapmış, bu arada fermanın divânî hat ile yazılan metnini tahkik ederek teksti tekrar oluşturmuştur.¹⁰³ Fermanın detayları, ileride yayımlanacak olan müstakil bir çalışmada ele alınacaktır.

Başağaç kendi çalışmasında fermanın içeriği ve detaylarıyla ilgili yorum ve analizden daha ziyade Akkoyunluların tarihiyle ilgili bilgiler vermekte; bu arada Eğil'den bahsederken buranın hükümdarlığını Bosnalı Çengicilerin atalarının yaptığını belirtmektedir. Kezâ Ebu'l-Muzaffer Kâsım tarafından hem "Melik" hem de "Bey" olarak nitelenmesinden dolayı İsfendiyar Bey'in hükümdarın damadı veya hanedanın bir üyesi olduğunu; yahut bu zâtın yüksek ve değerli bir ailenin soyundan geldiğini belirtmektedir.¹⁰⁴ Dahası fermanında İsfendiyar Bey "En yüce ve asil Emir", "Güçlü devletin sütunu ve Muzaffer Sultan'ın sağ kolu" olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁵ Aslında Başağaç'ın tahmini fazlasıyla isabetlidir; nitekim İsfendiyâr Bey, dedelerden kalma karşılıklı dostluk ve müttefiklik itibarıyla Akkoyunlu hanedanının adeta bir üyesi gibidir. Eğil ümerasının Akkoyunlularla kız alıp verme yoluyla kurduğu akrabalık da bu yakınlığı pekiştirmiştir. Ayrıca yukarıda kaydettiğimiz gibi İsfendiyâr Bey belli bir dönem hükümdarlık da yapmıştır. Bunlardan bağımsız olarak onun Pîr Mansûr'un neslinden gelmesi zaten başlı başına bir itibar vesilesidir.

Eğil Emirleri'nin Bosna'ya Uzanan Kolu: Çengiciler

Eğil Mirdâsî-Buldukânî emirlerinin bir kolu Osmanlı Devleti tarafından önce Diyarbakır/Eğil bölgesinden Çankırı'ya, akabinde takriben 16. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın içlerine; Bosna'ya gönderilmiştir. Maiyetiyle birlik-

¹⁰² Minorsky, "'Soyurghal' of Qasim b. Jahangir", 927-928.

¹⁰³ Bk. Minorsky, "'Soyurghal' of Qasim b. Jahangir", 927-960.

¹⁰⁴ Safvet-beg R. Başağaç, "Najstariji ferman begova Čengića", *Čengići - Zbornik Radova*, ed. Džemal Čengić (Sarajevo: Dobra Knjiga, 2024), 292.

¹⁰⁵ Yusuf Oğuzoğlu, "Akkoyunlu Hizmetinden Osmanlı Bayraktarlığına: Balkanlara Kök Salan Çengic Bey Ailesi", *Bosna'dan Bursa'ya Çengic Beyleri*, ed. Mehmet Esen (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Bursa Kent Müzesi - Bursa Araştırmaları Merkezi, 2015), 15.

te Bosna'ya gönderilen zâtın İsfendiyâr Bey yahut onun oğlu Kara Osman Bey olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁶ İsfendiyâr Bey'in bir önceki başlıkta bahsi geçen soyurgalı 1498'de aldığı düşünülürse; bundan elli küsur yıl sonra Bosna'ya giden zâtın onun oğlu Kara Osman Bey olması kanaatimizce daha makul görünmektedir. Söz konusu silsilenin günümüz Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde yaşayan halkaları "Çengiç Beyleri" olarak bilinmektedir. Eğil Emirliği tarihi açısından son derece önemli olan bu bilgiye maalesef son zamanlarda muttali olduğumuzu belirtmeliyiz. Dahası, ülkemizde Eğil tarihi ile ilgilenen akademisyenler dahil olmak üzere, Çengiç beylerinin bu bölgeyle ve Mirdâsî-Buldukânî beyleriyle irtibatından şimdiye kadar kimsenin haberdar olmadığını da bu vesileyle anlamış olduk. Çengiç beyleriyle Eğil beylerinin akraba olduğunu fark etmemiz ise Bosna'da kendi atalarının izini süren Džemal Čengiç'in daha önce kaleme almış olduğumuz makaleye¹⁰⁷ internet ortamında ulaşması sayesinde gerçekleşmiş oldu.

Tahmin edileceği üzere bir makale yahut kitap bölümü kapsamında Çengiç beylerinin Bosna'daki tarihsel sürecinin detaylarıyla ele alınması mümkün değildir. Hele ki bir kitap bölümünün sadece bir başlığı altında verilebilecek bilgiler çok daha sınırlıdır. Dolayısıyla burada konuya bir işaret kabilinden değindiğimizin altı çizilmelidir. Görebildiğimiz kadarıyla ülkemizde Çengiçlerin Diyarbakır ile bağlantısını ve Eğil Beyleri ile akrabalığını konu alan bir akademik yayın bulunmamaktadır. Umarım ki konuyla ilgili hâlen üzerinde çalıştığımız müstakil bir makale bu eksik halkayı tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

Safvet Başagiç Bosna ve Hersek'teki tanınmış aileleri yerliler ve Anadolu'dan gelip yerleşenler olarak iki kategoriye ayırmakta; Çengiç beylerinin ikinci gruba mensup olduğunu fakat aynı durumdaki emsali gibi bu ailenin de zamanla yerli halkla kaynaştığını belirtmektedir.¹⁰⁸ Hakikaten Eğil bölgesinden Bosna'ya Osmanlı Devleti'nin verdiği görevle gelen bu insanlar zaman içinde Bosna halkı ve kültürüyle yoğrulmuş; bunun yanı sıra asıllarını ve köklerini de hiçbir zaman unutmamıştır. Bunun en büyük delili, Akkoyunlu hükümdarının vermiş olduğu fermanı asırlarca muhafaza etmiş olmalarıdır. Netice itibarıyla kendilerini atalarına bağlayan ve onlar adına adeta tarihî bir düğümü çözen fermanla bahsi geçen İsfendiyâr Bey'in oğlu Kara Osman Bey, Çengiç beylerinin büyük dedesi olarak maiyetiyle beraber

¹⁰⁶ Kreşevlâkoviç, *Çengiç Beyleri*, 11.

¹⁰⁷ Gördük, "Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi", 89-120.

¹⁰⁸ Bk. Başagiç, "Najstariji ferman begova Čengiça", 2024, 283; Oğuzoğlu, "Akkoyunlu Hizmetinden Osmanlı Bayraktarlığına", 16.

Bosna'ya ilk gelen kişidir. Hatta Bařađıĉ, Bosna valisi Kara Osman Bey ile bu zâtn aynı kişi olduğu yönünde bir kanaatini de belirtmektedir.¹⁰⁹

Bosna tarihinde önemli bir yeri olan bu sülâle pek çok devlet adamı ve komutan yetiştirmiştir. Çengiçlerden; Ali Pařa Çengiç (ö. 1663), Durmuş (Durmiř) Pařa Çengiç, I. Bekir Pařa Çengiç (ö. 1737), İsmail Ađa Çengiç (ö. 1840), Zülfikar Pařa Çengiç (ö. 1846), Dedađa (Derviř/Derviř Pařa) Çengiç (ö. 1876), Osman Mazhar Pařa Çengiç (ö. 1913), Cafer Pařa Çengiç, Zafer Bey Çengiç gibi ve daha başka meşhur devlet adamları çıkmıştır. Örneđin Ali Pařa Çengiç 1650-1658 tarihleri arası Hersek Sancakbeyliđi yapmış, Kandiye¹¹⁰ Kuşatması (1645-1669¹¹¹) sırasında Venedik'le yaptığı savaşlarıyla şöhret kazanmıştır. Zvornik ve Köstendil (Čustendil) Sancakbeyi, 1661'den itibaren de Temeřvar (Temiřvaru) Beylerbeyi olmuştur. Ali Pařa'nın kahramanlığı ve fazileti üzerine bazı halk şarkılarının yazıldığı da söylenmektedir.¹¹²

Eğil beylerinin torunları olan, Boşnak halk edebiyatında kahramanlıklarıyla söz edilen Çengiçlerin¹¹³ Bosna serüveni, günümüze kadar din ü devlet hizmetinde parlak sayfalarla dolu bir şekilde gelmiştir. Detayları geniş hacimli çalışmalara konu olması gereken pek çok akında ve savaşta yüzlerce şehit veren Çengiçler, Osmanlı Devleti adına asırlar boyu nice hizmetlerde bulunmuş, nice kahramanlıklara imza atmıştır. Yakın zamanda vefat eden Hasan Çengiç de (ö. 2021) bu ailenin önemli temsilcilerinden, Bosna'nın ileri gelen devlet adamlarından ve Aliya İzzetbegoviç'in (ö. 2003) yakın çalışma arkadaşlarındandır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Bařađıĉ, "Najstariji ferman begova Čengića", 2024, 293.

¹¹⁰ Girit Adası'nın kuzey kıyısında bulunman; *İraklion* yahut *Heraklion* diye de anılan en büyük şehri. Bk. Ersin Gülsoy, "Kandiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 24/303.

¹¹¹ Osmanlılar, Girit seferi sırasında yaklaşık yirmi üç yıl süren bir abluka ve kuşatmanın ardından şehri 1080/1669'da anlaşma yoluyla teslim almıştır. Seferin komutanı ve Kandiye'nin fatihi Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'dır. Bk. Gülsoy, "Kandiye", 24/303-305.

¹¹² Hrvatska Enciklopedija, "Čengići", *Hrvatska Enciklopedija* (Zagreb: Hrvatskog Izdavačkog Bibliografskog Zavoda, 1942), 4/224.

¹¹³ Kreşevlâkoviç, *Çengiç Beyleri*, 10.

¹¹⁴ Bk. Aliya İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev. Alev Erkilet vd. (İstanbul: Klasik, 2003), 35-59. Aliya İzzetbegoviç ile *Demokratik Eylem Partisi*'nin (SDA) kurucularından olan Hasan Çengiç, Bosna Hersek'te *Genç Müslümanlar*'a yönelik davada İzzetbegoviç ile beraber yargılanarak 9 yıl hapse mahkum edilmiştir. Çengiç 1992-1995 arası yaşanan savaş sırasında önemli görevler üstlenirken, savaşın hemen ardından Bosna Hersek Federasyonu Savunma Bakan Yardımcılığı görevini yürütmüştür. Çengiç, Bosna Hersek İslam Birliği'nde Meclis Başkanı olarak da görev yapmıştır. Bk. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliya-izetbegovicin-dava-arkadasi-hasan-cengic-ebediyete-ugurlandi/2414982> ; <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogandan-hasan-cengicin-esine-taziye-telefonu>

Eğil Emirlerine Ait Şecere Metinleri

Elimizde Eğil Mirdâsî-Buldukânî emirlerinin Pîr Mansûr'un ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcası Hz. Abbas'ın torunları olduğunu belirleyen iki adet şecere metni bulunmaktadır. Bu metinlerden anlaşılan o ki Pîr Mansûr'un neslinden gelen sülâlenin çeşitli kolları ve aileleri; kendilerinin bu zât ile olan nesebî bağlantılarını ortaya koyan şecere nüshaları yazdırmış ve bunları kendi zamanlarında görev yapan Eğil kadılarına tasdik ettirmiştir. Bu noktada Osmanlı hakimiyetinden önceki dönemi de hesaba katmak gerekir; nitekim Çaldıran savaşı öncesinde diğer Kürt beylikleri gibi Eğil beyliği de küçük bir devletçik olarak bağımsız bir yapı arz etmekteydi. O dönemlerde de şecere metinlerinin yazıldığı-edinildiği muhakkaktır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla Eğil emirlerine ait iki şecere nüshası bulunmaktadır. Farklı nüshaların çeşitli aile veya kişilerde halen mevcut olması da mümkündür. Bu şecere nüshalarında Pîr Mansûr'un Hz. Abbâs'ın soyundan olduğunu gösteren nesebî silsile esas alınıp bir temel metin olarak kaydedilmiş; en sonunda ise nüsha Eğil ümerasından hangi zât adına yazılmış ise onunla Pîr Mansûr'u bağlayan silsile özel olarak zikredilmiştir.

“Şecere Metni A Nüshası” diye adlandırdığımız nüshanın orijinali deri malzeme (ceylan derisi olduğu söylenmektedir) üzerine yazılmış olup; Eğil emirlerinin torunlarından 1949'da vefat etmiş olan Mehmet Sait Arat'tan Konuksever Ailesi'ne intikal etmiştir ve şu anda Diyarbakır'da ikamet eden Nedim Konuksever'dedir.¹¹⁵ Nüsha Pîr Mansûr'un on birinci göbekten torunu olan “Seyyid Mustafa”¹¹⁶ adına yazılmış ve tasdik edilmiştir. Her bir kuşak ortalama 30-35 yıl kabul edilirse, Seyyid Mustafa adlı zatın Pîr Mansûr'dan yaklaşık 350 yıl sonra yaşadığı söylenebilir. Tabii ki bu, Seyyid Mustafa'yı Pîr Mansûr'a ulaştıran silsilede eksik isimlerin olmaması durumunda geçerlidir; zira metinler yazıldığında, geçmiş zamana ait günü gününe tutulmuş olan eksiksiz kayıtlara tam olarak ulaşamama ihtimaline binâen bu bilgilerin noksanlık içermesi de mümkünattandır. Diğer bir husus ise mevcut metnin Seyyid Mustafa'dan sonra ve fakat onun zamanında yazılan asıl metin esas alınarak istinsah edilmiş olma ihtimalidir. Nitekim bu nüshada hem asıl bir nüshadan bahsedilmekte hem de kadı tasdiki bulunmaktadır.

Dijital kopyasını inceleme imkânı bulduğumuz A nüshasının başında, nüshanın tasdikini içeren iki not ve iki mühür mevcuttur. Nüshanın yıpran-

¹¹⁵ İlgili doküman, Nedim Konuksever Bey'in oğlu Tarık Konuksever tarafından bize ulaştırılmıştır.

¹¹⁶ Şecere metninde Pîr Mansûr'a, dedelerine ve torunlarından olan bazı zâtlara “Seyyid” denmesinin sebebi, bu soyun seyyidlerle karışmış olmasıdır. Yani köken itibarıyla Hz. Abbâs'a dayandığı için bu sülâleye “Abbâsî” denmekte ancak amca çocukları olan seyyidlerle yapılan evliliklerden dünyaya gelen evlatları itibarıyla silsileye siyadet de izafe edilmektedir.

mışlığından dolayı tam okunamayan notların ilki şecerenin en üst sağ tarafındadır. “Eğil Kadısı fakir kul İsa b. Abdülhây’ın (Abdülhây oğlu İsa) ikrarıyla; (bu nüsha) şerefli aslındaki¹¹⁷ gibi yazılmıştır.” şeklinde olan notun altında İsa b. Abdülhây’ın mührü bulunmaktadır. Şecere metninin enine doğru yazılmış ve büyük kısmı eskimeden dolayı silinmiş olan ikinci not ise bunun hemen yanında yani sol taraftadır ve “... muhteviyâtını mütâlaa ettim ve imzaladım. Eğil Kadısı Hasan b. Kâsım (Kâsım oğlu Hasan) Allah ikisini de affedip bağışlasın.” anlamındadır. Yazının altında Hasan b. Kâsım’ın mührü bulunmaktadır. Her iki not da Arapçadır.¹¹⁸ Nüshanın orijinalindeki yıpranma, bu dokümanın B nüshasından çok daha eski olduğuna işaret etmektedir.

“Şecere Metni B Nüshası” diye adlandırdığımız metnin, 2014 yılı itibarıyla Hacı Ali Eğilli’nin İstanbul’da ikamet etmekte olan oğlu Nafiz Eğilli’de olduğu bilgisini edinmiştik. Bu nüsha ise Pîr Mansûr’un on sekizinci göbekten torunu olan “Hüseyn Paşa” adına yazılmış ve tasdik edilmiştir. Yukarıda kuşaklar arası varsaydığımız tahmini süre itibarıyla bu nüshanın da yaklaşık olarak 18. yüzyılın başlarından kalma olduğu söylenebilir. Nitekim ilgili kaynaklarda Hüseyn Paşa’nın vefat tarihi olarak takriben 1740’lı yıllara işaret edilmesi¹¹⁹ de bu varsayımı teyit etmektedir. Bu teyide bağlı olarak, nüshada mevcut silsile bilgisinde herhangi bir eksikliğin olmadığı kanaatine de varılabilir.

Elimizde ozalit kopyası bulunan B nüshası da diğeri gibi, rulo yapılarak saklanmaya uygun, ince uzun deri malzeme üzerine imla edilmiştir. Baş tarafında üç adet küçük not ve mühür vardır. Şecere metnine geçilmeden önce en üste ve sağ tarafa yazılan tasdik notu şöyledir: “İçindekiler (metnin içeriği) ile ilgili bilgim olmuştur. O aslı gibidir. Eğil Kazâsı Kadısı Seyyid Ömer. Allah onu dilediği gibi affedip bağışlasın.” Notun altında Seyyid Ömer’in mührü vardır. Hemen yanındaki yani sol taraftaki not ise: “İçeriğine baktıktan ve muhteviyâtını mütâlaa ettikten sonra ikrar ile imzalıyorum. Eğil Kadısı el-Fakîr Seyyid Ahmed b. Seyyid Hasan (Fakir kul, Seyyid Hasan oğlu Seyyid Ahmed). Allah ikisini de dilediği gibi affedip bağışlasın” şeklindedir. Altında Seyyid Ahmed’in mührü vardır. “İçinde mündemiç olan bilgileri inceledim ve sıhhatini mütâlaa ettim. İkrâr ile imzalıyorum. Şânı yüce olan Allah’ın fakir kulu, Eğil Kazâsı Kadısı Muhammed.” şeklinde olan üçüncü not ise şecere metninin başlangıcı olan bismelenin he-

¹¹⁷ Söz konusu “asıl nüsha”nın günümüzde mevcut olup olmadığı ve şayet mevcutsa nerede olduğu belli değildir.

¹¹⁸ Bk. Ekler / Ek-3.

¹¹⁹ Bk. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, 117.

men altına, derkenar olarak sağ tarafa ve şecerenin boyuna paralel şekilde kaydedilmiştir. Notun altında Kadı Muhammed'in mührü bulunmaktadır.¹²⁰ Bu nüsha A nüshasındaki görece amatör yazı üslubuna nazaran son derece güzel bir yazıyla, metnin bölüm ayrımları yer yer daha büyük ve koyu renk yazılmak suretiyle belirginleştirilerek resmî bir devlet belgesi formunda imla edilmiştir. Nüshanın iyi muhafaza edildiği ve günümüze çok fazla yıpranmadan geldiği anlaşılmaktadır.

Serdar Karabulut, Eğil Mirdâsî-Buldukânî beylerinin Pîr Mansûr b. Seyyid Hasan el-A'rac'a ulaştığını gösteren belgelerin 17. yüzyıldan itibaren, daha önce aile büyükleri tarafından bilinen sözlü bilgilerin yazıya aktarılması veya daha eski ve yıpranmış nüshaların yeniden yazılarak (istinsah) onaylanması şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylece bu nesilden gelen aşiretin çeşitli kolları; kendilerinin Pîr Mansûr ile olan bağlantılarını belgeleyen şecere nüshaları edinmiş ve bunları Eğil kadılarına tasdik ettirerek mühürlenmiştir.¹²¹ Karabulut'un tespiti doğru olmakla beraber 17. yüzyıldan daha erken dönemlerde yazıya geçirilen nüshaların olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca Eğil kadıları tarafından şifahî bilgilerin resmî belge olarak tasdik edilmesinden ziyade, eski ve yıpranmış nüshaların temize çekilerek çoğaltılmış olması vakıya daha uygun görünmektedir. Nitekim şifahî bilgilerde yanlışlık ve eksikliklerin fazla olması riski söz konusudur. Kadıların tasdiki ise devletin resmi anlamda tasdiki anlamına gelmektedir ki güvenilir olmayan şecerelerin tasdik edilmiş olma ihtimali uzak görünmektedir. Anlaşılan o ki şecerenin ana gövdesi, Pîr Mansûr'un ataları ve onun neslinden gelen meşhur ve en eski Eğil beyleri sabit kalmak üzere; bu nesle mensup aileler, yaşadıkları zamana göre, eskiden yazılmış olan ve sonraki nesilleri ihtiva etmeyen metinleri alıp kendilerine kadar olan nesil bilgilerini de ekleyerek yeni nüshalar üretmiştir. Tahmin edileceği üzere bu nüshaların çoğu, zaman içinde zayi olmuştur. Özellikle Tanzimat'la birlikte bölgeye bey sülalesinden olmayan yöneticilerin atanması¹²²; ardından I. Dünya Savaşı, bölgedeki Ermeni olayları, Kurtuluş Savaşı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, Harf İnkılabı ve Tek Parti Dönemi ile süregelen yaklaşık bir asırlık dönemde söz konusu şecere metinlerinin ekserisinin muhafaza edilemediği düşünülebilir.

¹²⁰ Bk. Ekler / Ek-5.

¹²¹ Karabulut, "Pir Mansur Bin Hasan'ul A'rac", 5/467.

¹²² Bk. Hasan Arslan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) Diyarbakır Eyaleti/Vilayeti'nin İdari Teşkilatlanması", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, ed. Oktay Bozan vd. (Ankara: Manas Yayınları, 2019), 1/133; Ömer Toraman, *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık Ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 89-96.

Bütün bunlarla birlikte, resmen tasdik edilmiş olan şecere metinlerinde de birtakım eksikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kasıtlı bir noksanlıktan ziyade bazen elde bulunan bilgilerin yetersiz olmasından, bazen de ehil olmayan kimseler tarafından yapılan istinsahlardan kaynaklanmıştır. Aşağıda detayları zikredilecek olan Şecere metinlerinden A ve B nüshalarına göre Pîr Mansûr ile Hz. Abbâs arasında 13 isimlik bir silsile vardır ki aradaki yaklaşık dört asırlık zaman dilimi açısından uygundur.

Bu iki nüshadan ayrı “Şecere Metni C Nüshası” diye isimlendirdiğimiz Ormanpınarı (Amaran) Köyü Şeceresi’nde ise Pîr Mansûr’un atalarına doğru 38 isim zikredilmiş ve bu silsile yine de Hz. Abbâs’a ulaşmamıştır. Oysaki her nesil değişimi ortalama 30-35 yıl olarak kabul edildiğinde 38 isim bin yıllık bir süreyi fazlasıyla geçmektedir ki bu isimlerin hatalı olduğu şüphesizdir. Bu şecerede Pîr Mansûr’un babası Hasan el-A’rac’ın baba ve dedeleri de A ve B nüshalarına göre bambaşka isimlerden oluşmaktadır. Kezâ C nüshasında Pîr Mansûr ile Pîr Mûsa arasında “Şeyh Cum’a ve Şeyh Ahmed el-Kebîr” adlı iki zat daha bulunmaktadır. Buna göre Pîr Mûsa, Pîr Mansûr’un oğlu değil torununun oğludur ki bu kabulün de eldeki tarihsel veriler açısından bazı sorunlar oluşturabileceği görülmektedir. Dolayısıyla hem A ve B nüshalarının kendi arasındaki ittifak hem de her iki nüshanın Eğil kadıları tarafından tasdik edilmiş olması, bunları esas almamızı gerektirmektedir. Bu çerçevede, tam bir nüsha olmayan ve mebzul miktarda hata ve karışıklık içeren C’nin ise ancak A ve B’ye uygun olan kısımları muteber kabul edilebilir. Elbette ki yapmaya çalıştığımız bu tespit; C nüshasını ellerinde bulunduran ailenin/ailelerin Pîr Mansûr’un soyundan gelmediğini değil nüshanın hatalı istinsah edilmiş olduğunu teyit eder. Nitekim Karabulut’un tespitine göre, daha önce de değinildiği üzere Pîr Mansûr’un neslinden sadece Eğil Mirdâsî-Buldukânî beyleri gelmemiştir. Bu soy ile bağlantısı olan ve halen Palu, Eğil ve Dicle ilçelerinde bulunan birçok aile bulunmaktadır. Önceleri Elazığ’ın Palu ilçesine¹²³, günümüzde ise Arıcak’a bağlı olan Ormanpınarı (Amaran) beyleri ailesinin de bu soydan geldiği belirtilmektedir.¹²⁴

Aşağıdaki başlık altında önce Şecere Metni A ve B nüshalarının karşılaştırmalı tercümesi sunulacaktır. Yukarıda değinildiği gibi; son kısımları hariç olmak üzere A ve B nüshalarındaki muhteva tamamen aynıdır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmı her iki nüshanın da tercümesidir. Nüshalar arası bazı hatalı yazımlar ve küçük farklılıklar dipnotlarda belirtilmiştir. İki nüshanın farklı olan son kısımları ise ayrı ayrı tercüme edilmiştir. Bunların ardından Şecere Metni C nüshasının detayları ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

¹²³ Bk. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları “Palu ve Eğil Hükümetleri” ve Çermik Beyliği*, 122.

¹²⁴ Bk. Karabulut, “Pir Mansur Bin Hasan’ul A’rec”, 5/467-468.

4. Şecere Metni A ve B Nüshalarının Karşılaştırmalı ve İzahlı Tercümesi

*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Yardım ancak O'ndandır.*¹²⁵

*Tabakât şeyhleri*¹²⁶ 430 yılının¹²⁷ arefe günü Şeyh Mansûr'un (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun; Allah onun yüce sırrını takdîs eylesin ve Allah onun kabri-ni nurlandırсын) önünde toplandıkları zaman ona dediler ki: "Sen Hz. Abbas İbn Abdülmuttalib'in neslindensin. Bize bazı deliller ve kerametler göstermen lazım ki kalplerimiz bu konuda tam mutmain olsun." Onlar ekâbir ve sâdattan kırk dört kişiydiler ve beraberlerinde üç yüz altmış talebeleri bulunuyordu.

O esnada Şeyh Mansûr ayağa kalkarak ne bir korunağın ne bir kalenin¹²⁸ ne de herhangi bir yapının bulunduğu sahraya ve kumlara doğru yöneldi. Onların (Tabakât şeyhlerinin) talebelerinden yirmi dördünü de yanına alarak Sincar Dağı'na¹²⁹ varana kadar gitti. (Şeyh Mansûr) en yüksek sesiyle dağa doğru bağırdı, ardından Şanı Yüce Allah'ın izniyle dağdan yabani bir eşek inerek ta Şeyh Mansûr'un yanına kadar geldi. Orada bulunan fakirler (yanına aldığı talebeler) Pîr Mansûr'un önündeki yabani eşeğe bakmak için ona doğru yöneldiler. Eşek ise onlardan ürkererek kaçtı. Sonra Mansûr fukarâdan (talebelerden) ayrılarak yabani eşeğe seslendi. (Diğer yabani eşeklerle birlikte) gelip Şeyh'in etrafında toplandılar. Şeyh, mübarek eli ile onların başlarını okşamaya başladı. Biraz sonra Şeyh onlardan altı tanesini alıp önüne katarak ayrıldı ve fakirlerin yanına vardı. Şeyh eşeklerden ikisine ot, ikisine taş ve ikisine kum yüklenmesini emretti. Onlar da hemen Şeyhin kendilerine emrettiği şeyi yapıp onları yüklediler. Kendi aralarında "Şeyh bu taşları, kumu ve otu niçin aldı?"¹³⁰ diye konuşup dururken (Hocaları olan) tabakât âlimlerinin yanına döndüler.

Âlimler bilgi isteyip¹³¹ "Bu yükler de nedir?" diye sorunca; (Talebeler) "İki yük kum, iki yük taş ve iki yük ot!" dediler. Sonra Şeyh Mansûr'a yönelip "Ey Habîbimiz (Sevgili dostumuz, büyüğümüz) bize ve bu fakirlere vereceğın hediye nerede? (Bize ne hediye getirdin?)" diye sordular. Şeyh (fakirlere dönüp) "Yanınızda olanları getiriniz!"¹³² dedi. Fakirler de kalkıp yükleri yaban eşeklerinden indirdiler. Şeyh hemen yükleri açtı (ki ne görsünler)! Kum buğday ununa, taşlar şeker ve otlar ipeğe dö-

¹²⁵ Besmeleyi takip eden bu cümle sadece A nüshasında mevcuttur.

¹²⁶ "Tabakât şeyhleri" tabiri, "ileri gelen nesep ve tarih bilgileri" anlamındadır.

¹²⁷ Metinde geçen 430 tarihi hicrî takvime göredir. Kurban Bayramından bir önceki gün olan ve hacıların Arafat vakfesine durduğu günü ifade eden "Arefe günü" Zilhicce ayının dokuzuncu günü olduğuna göre; 9 Zilhicce 430; 1 Eylül 1039 milâdî tarihine (Cumartesi) denk gelmektedir.

¹²⁸ "Ne bir korunağın ne bir kalenin" diye tercüme ettiğimiz kısım B nüshasında "ليس بها حصن ولا حصين" A nüshasında ise "ليس بها حصن ولا حصين" şeklinde kaydedilmiştir. Doğru olan B nüshasındaki şeklidir.

¹²⁹ Sincar Dağları Irak'ın kuzeybatısında, Dicle ile Fırat arasında bulunan el-Cezire bölgesindeki bir dağ silsilesidir.

¹³⁰ "Niçin aldı" diye tercüme ettiğimiz cümle iki nüshada da "لما لم يخذ" şeklinde yani "niçin almadı" şeklinde geçmektedir. Olumsuzluk anlamı veren "لم" edatı muhtemelen yazım yanlışlığı sonucu metne karışmıştır.

¹³¹ Her iki nüshada da "استجر" şeklinde yazılan bu kelimenin doğrusu "استخير" olmalıdır.

¹³² Burada cümleyi tamamlayan "هاتوا" kelimesi sadece A nüshasında mevcuttur.

nüşmüştü. Şeyhin velâyetini ispatlayan bu delili ve kerametleri görünce hepsi birden ayağa kalkıp başlarını açtılar ve ona dediler ki: “Sen bizim şeyhimiz ve pîrimizsin. Doğruluğu muhakkaktır ki sen Hâşimî ve Kureyşîsin. Seni(n nesebini ve velâyetini) inkâr eden mel’ûnun ta kendisidir.

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

”وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا“¹³³

”سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا“¹³⁴

Kim bu şerefli (nesle) hürmet ederse yüz yirmi dört bin peygambere -ki onların üç yüz on üçü mürseldir- ikram ve hürmet etmiş (gibi) olur. Kim bu şecereyi öper ve onu başının ve gözlerinin üzerine koyarsa (peygamberlere indirilen) yüz dört kitabı¹³⁵ öpmüş gibi olur ki¹³⁶; bunlar(ın en kapsamlıları) Hz. Şit (a.s.), Hz. İdris (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Davud (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed Mustafa’ya (Allah’ın salât ve selâmı onun, diğer tüm peygamberlerin ve hepsinin aile efradları ve sahâbileri üzerine olsun) indirilmiştir.¹³⁷

Ezelden ebeye kadar bütün hamdler; azamet ve celâlinde vahidiyet, kudret ve kemâlinde ferdiyet sahibi olan; bütün nimet ve hediyeleri fazlıyla ihsan eden; ağır-laşmış (yağmur yüklü) bulutları gönderen¹³⁸; günleri ve geceleri yaratan Allah’a aittir. O’nun mülkünde¹³⁹ zevâl (eksilme, bozulma, bitme), saltanatında intikal (el değiştirme) yoktur. O öyle bir Allah’tır ki, bir kavmin kötülüğünü (başlarına gelecek azabı) takdir ettiği zaman, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur ve onlara O’ndan (Allah’tan) başka kimse yardım edemez.¹⁴⁰ O (Allah), gaybı (görünmeyeni, mânevî olanı) da şehadeti (görüneni, maddî olanı) de bilir; mutlak büyüklük ve yücelik sahibidir.¹⁴¹

¹³³ et-Talak 65/3: “...Kim Allah’a tevekkül ederse, O (Allah) ona (tevekkül edene) yeter. Muhakkak ki Allah kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir. Allah her şey için bir miktar ve ölçü var etmiştir.”

¹³⁴ et-Talak 65/7: “...Allah her zorluktan sonra bir kolaylık yaratır.”

¹³⁵ “Yüz dört Kitap” tabiriyle, dört büyük kitap ve sair suhuf lar kastedilmektedir.

¹³⁶ Şecere metninde geçen ve A nüshasında nakledilen “من قبل هذه المنشور و وضعه على راسه و عينه فكانما قبل مئة” Kim bu şecereyi öper ve onu başının ve gözünün üzerine koyarsa, yüz dört kitabı öpmüş gibidir ki bu kitaplar...” diye devam eden cümle B nüshasında “...من قبل هذه المنشور و اربعة كتب...” Kim bu şecereyi ve dört kitabı öperse...” şeklinde devam etmektedir. Doğrusu A’daki gibi olmalıdır.

¹³⁷ Klasik kaynaklarda, indirilmiş olan suhuf ve kitapların toplam sayısı yüz dört diye geçmektedir. Şecerede zikredilen bunların en kapsamlı olan yedisidir. Bunlar dört büyük kitap olan Kur’ân, İncil, Tevrat ve Zebûr; ayrıca Hz. Şit (50 sahife), Hz. İdris (30 sahife) ve Hz. İbrahim’e (10 sahife) gelen suhuflardır. Hz. Âdem’e de 10 sahifelik bir suhufun gönderildiği nakledilmektedir.

¹³⁸ “(ağırlaşmış) yağmur yüklü bulutları gönderen” cümlesiyle tercüme ettiğimiz kısım A nüshasında (منشئ السحاب الثقال الثقلين), B nüshasında ise (منشئ السحاب الثقلين) şeklinde geçmektedir. “Cinler ve insanlar” anlamına gelen “الثقلين” kelimesi muhtemelen müstensih hatasıyla metne dahil olmuştur.

¹³⁹ A nüshasında “لملكه” şeklinde olan kelime B nüshasında “ملكه” şeklinde imla edilmiştir. Doğrusu A’daki gibidir.

¹⁴⁰ Bu cümle Ra’d Sûresi 11. âyetin son kısmından iktibas edilmiştir: “إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ”

¹⁴¹ Bu cümle Ra’d Sûresi 8. âyettir: “عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ”

Vermiş olduğu nimetler için O'na hamd ederiz. Bütün ahvâlimizde O'na tevekkül ederiz. Şehadet ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur; O Vahid'dir (birdir) ve şerîki yoktur; ve yine şehadet ederim ki Muhammed -Allah'ın salâtu selâmı onun ve onun tertemiz, pîr ü pâk ve âilelerin en hayırlısı olan âilesinin üzerine olsun- O'nun kulu ve resulüdür (elçisidir). Salât ve selâm resûllerin Seyyidi, nebîlerin Hâtemi (sonuncusu) günahkârların şefaâtçisi ve âlemlerin İlâhı'nın Habîbi Muhammed aley-hisselâm'a olsun. Salâtların en faziletli ve selâmların en şerefli ona, onun âli ve ashâbı üzerine Olsun.

Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O, vahdetiyle birdir ve şerîki yoktur. Bu şehadetle kabir ve karanlık gününde halâs ve kurtuluş dilerim. Yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür. Allah kıyamet ve haşir gününe kadar ona ve onun âilesine kesretli salât ve selâm eylesin. Allah onu merhamet ve yumuşaklık sahibi olarak gönderdi; onu melâike-i kirâm ile te'yîd edip kuvvetlendirdi; onun vasıtası ile insanları itaate davet ederek onlara zühdü ve kanaati emretti; onu ikrâm ederek Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'i azîz kıldı. Allah'ın salât ve selâmı kıyamet vaktine kadar daimî surette onun ve onun yardım ve cesaret ehli olan âilesinin ve ashâbının üzerine olsun.

Bu bahis fazilet, ilim ve takva sahibi olan mâsum imamların -Allah'ın salâtı hepsinin üzerine olsun- kabirleri hakkındadır: Muhamed Mustafâ'nın (s.a.s.) kabri Medîne'dedir; Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) hâkeza Medîne'dedir; Ömer el-Fâruk (r.a.) hâkeza Medîne'dedir; Osman b. Affan (r.a.) hâkeza Medîne'dedir; İmam Aliyyü'l-Murtazâ (r.a.) gayptedir (kabri bilinmemektedir). Fatımatu'z-Zehrâ'nın (r.a.) kabri Raoza (civarın)dadır; Hadîcetü'l-Kübrâ (r.a.) Mekke'dedir; İmam Hasan ez-Zekî, Bakî Kabristanı'nda; İmam Hüseyin eş-Şehîd Kerbelâ'da; İmam Cafer es-Sâdık, Bakî Kabristanı'nda; İmam Mûsa Kâzım, Bağdat'ta; İmam Ali b. Mûsa er-Rıdâ, Tûs'ta; İmam Muhammed Cevad, Bağdat'ta; İmam Aliyyü'l-Hadî, Sâmir'e'de; İmam Hasan el-Askerî, hâkeza Sâmir'e'de; İmam Sahibü'z-Zaman el-Mehdî ise gayptedir.¹⁴² Yiğit (cengaver) ancak Hz. Ali, kılıç ise ancak Zülfikar'dır.¹⁴³

Âriflerin baş tâcı, yetimlerin ve miskinlerin babası olan; zâhid ve âbid Şeyh es-Seyyid Pîr Mansûr'un nesebi (şu şekilde) uzanır: Onun (Pîr Mansûr'un) babası Seyyid Hasan el-A'rac,¹⁴⁴ onun babası Seyyid Ahmed, onun babası Seyyid Zâhir,¹⁴⁵

¹⁴² Şecere metninin bu kısmı B nüshası itibarıyla. A nüshasındaki sıralamada ise Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan bahsedilmemekte; Hz. Ali'nin kabrinin ise Necef'te olduğu belirtilmektedir. Her iki nüshada da On iki İmam sıralamasında mutlaka bulunması gereken İmam Zeyne'l-Âbidîn ve İmam Muhammed el-Bâkır yer almamaktadır. Metindeki bu eksiklikler kasti olmayıp, istinsahta muhtemelen bazı yerleri silinmiş veya bozulmuş olan çok daha eski bir metnin esas alınmasından kaynaklanmıştır.

¹⁴³ Yani "yiğit" denince akla Hz. Ali, "kılıç" denince akla Zülfikar gelir. "Yiğit" ve "kılıç" kavramları adeta bu ikisiyle kemâlini bulmuştur.

¹⁴⁴ Günümüzde Eğil ile ilgili çalışmaların pek çoğunda Pîr Mansûr'un babasının adı "Seyyid Hüseyin el-A'rac" olarak nakledilmektedir. Oysa incelediğimiz her iki nüshada da bu zatın adı "Seyyid Hasan el-A'rac" şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁴⁵ Bu zâtın ismi B nüshasında "Zâhir", A nüshasında ise "Tâhir" şeklinde kaydedilmiştir.

onun babası Seyyid Abdurrahman ez-Zâhid, onun babası Seyyid Muhammed, onun babası Seyyid Ğânim, onun babası Seyyid Ali, onun babası Seyyid Cemâlüddîn, onun babası Seyyid Yûsuf Şihâbüddîn, onun babası (Seyyid) Ahmed,¹⁴⁶ onun babası Seyyid Muhammed, onun babası Seyyid Ali, onun babası Nebevî hadîslerin râvîsi ve Mustafavî ilimlerin vârisi olan Âlimü'l-Âbid Abdullah b. Abbâs; onun babası ise Hz. Abbâs'tır. Allah her ikisinden de razı olsun.

Hz. Abbâs'ın babası Abdülmuttalib; onun babası Hâşim; onun babası Abdümenâf; onun babası Kusayy; onun babası Kilâb; onun babası Mürre; onun babası Ka'b; onun babası Lüeyy; (onun babası Ğalib)¹⁴⁷; onun babası Fihri; onun babası Mâlik; onun babası Nadr; onun babası Kureyş; onun babası Kinâne; onun babası Hüzeyme¹⁴⁸; onun babası Müdrike; onun babası İlyas; (onun babası Nizâr)¹⁴⁹; onun babası Mudarr; onun babası Ma'd; onun babası ise Adnân'dır.¹⁵⁰ (Adnân'ın) babası Üdd; onun babası Üded¹⁵¹; onun babası Elyesa' (a.s.); onun babası Hemîa; onun babası Esheb; onun babası Nebt; onun babası Mihâil¹⁵²; onun babası Haml; onun babası Kîdâr (veya Kaydâr),¹⁵³ onun babası İsmâil (a.s.); onun babası ise İbrâhîm Halîl'dir (a.s.). (İbrâhîm Halîl'in babası) Âzer; onun babası Târuh; onun babası Nahûr; onun babası Sârûh; onun babası Erva'; onun babası Kâlia; onun babası Âbir; onun babası Şâyih; onun babası Erfehşed; onun babası Sâm; onun babası Nûh (a.s.); onun babası Mâlik; onun babası Müteveşlih; onun babası Uhnûh¹⁵⁴; onun babası Mehlâil; onun babası Kîdar (veya Kaydâr); onun babası Enûş; onun babası Şît (a.s.); onun babası ise Ebu'l-Beşer Âdem'dir (a.s.).

¹⁴⁶ B nüshasında Seyyid Yûsuf Şihâbüddîn, (Seyyid) Ahmed'in oğlu olarak kaydedilmiştir; A nüshasında ise Seyyid Yusuf Şihâbüddîn Ahmed bir tek kişi olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁷ Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de geldiği nesil olan bu silsilede bulunması gereken "Ğalib", her iki nüshada da kaydedilmemiştir. Bk. Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-luĝat* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/21; Muhyiddîn el-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye* (Karaçi: Mîr Muhammed Kitabevi, ts.), 1/16; Rifâe Râfi b. Bedevî b. Ali et-Tahtâvî, *Nihâyetü'l-i'câz fi şireti sâkini Hicâz* (Kahire: Dâru'z-Zehâir, 1419), 19.

¹⁴⁸ A nüshasında "Hüzeyme" adı kaydedilmemiştir. B nüshasına ise bu ismin sonradan eklendiği görölmektedir.

¹⁴⁹ Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de geldiği nesil olan bu silsilede bulunması gereken "Nizâr", her iki nüshada da kaydedilmemiştir. Bk. Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-luĝat*, 1/21; Muhyiddîn el-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 1/16; Tahtâvî, *Nihâyetü'l-i'câz fi şireti sâkini Hicâz*, 19.

¹⁵⁰ İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) neseb silsilesinden bahsederken buraya kadar olan kısmın ümmetin icmasıyla sabit olduğunu, bundan sonraki kısmın ise ihtilâflı olduğunu belirtir. (Bk. İmam Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, I, 21.)

¹⁵¹ "Üdd" ve "Üded" isimleri A nüshasında bulunmamakta ve Adnân'dan Elyesa'a geçilmektedir.

¹⁵² B nüshasında bu isim "Meshâil" olarak geçmektedir.

¹⁵³ A nüshasında "Haml"den direkt olarak İsmâil'e (a.s.) geçilmiştir. B nüshasında "Kîdâr" veya "Kaydâr" isimli bir kişi daha mevcuttur. Kîdâr'dan sonra yazılan "İbrâhîm" muhtemelen yanlış yazıldığı için bir daire içine alınmış ve hemen ardından "ابن : oğlu" kelimesi ile İsmâil'e (a.s.) geçilmiş; sonra "İbrâhîm" yinelenmiştir.

¹⁵⁴ Bu isim A nüshasında iki defa yazılmıştır.

Hırka ve Diğer Bazı Şeyleri Beyan Faslı¹⁵⁵

Âlim, ilmiyle âmil, fâziletli, kâmil, günahlardan çokça kaçman, zâhid, ihtişamlı makamların sahibi, takvâ ve mânevî arınma yolunun sâliki olan Şeyh, Seyyid Pîr Mansûr -Allah onun yüce sırrını mukaddes, kabrini pürnûr kılsın ve bizi de onun bereketinden faydalandırın- hırkayı ve makası¹⁵⁶ Hz. Ali'nin (r.a.) -Allah onun ve-chini tekrîm eylesin- oğlu Hz. Hüseyin (r.a.) soyundan gelen, âriflerin baş tâcı ve muhakkiklerin kutbu Seyyid Ebu'l-Vefâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Muttalibî el-Hâşimî el-Kureyşî'nin elinden giymiştir.¹⁵⁷ O da hırkayı ve makası Muhammed eş-Şenbekî'nin elinden giymişti. O da hırkayı ve makası Şeyh Ebû Bekir el-Cevârî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Ebu'l-Fadl'ın elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Ğulâm-ı Pârî et-Terkânî (veya Türkânî)'nin¹⁵⁸ elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Ali Pârî'nin¹⁵⁹ elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Habîb el-'Acemî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası fâzıl, âmil, âlim, zâhid ve vâri' olan Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Serî es-Sakatî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Ali el-'Acemî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Ma'rûf el-Kerhî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Dâvud et-Tâî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Habîb el-'Acemî'nin elinden giymiştir. O da hırkayı ve makası Şeyh Hasan el-Basrî'nin elinden giymiştir. O da

¹⁵⁵ A nüshasında bu şekilde bir başlık yoktur. Satır başı yapılarak "و غير ذلك" : ve bun(lar)dan başka" cümlesiyle metne devam edilmiştir.

¹⁵⁶ Metinde sıkça geçen hırka ve makas, silsilede bulunan zâtların ulaştıkları mânevî makam ve dereceleri hangi mürşidin sayesinde kazandığını belirtme sadedinde kullanılmaktadır. B nüshasında çoğunlukla ilk harfin noktası ihmal edilerek yazılmış olan "حرقه" : hırka", tarikat pîri tarafından müride giydirilir ve zâhiren o kişinin derviş olduğunu; mânen pîr vesilesiyle hidâyeti bulunduğunu ifade eder. Aynı şekilde pîr tarafından müridin saçından birkaç tutam kesilir ve bu ameliye mezmûm hasletlerin müridden uzaklaşmasını sembolize eder. Metnin bazı yerlerinde "مقص" bazı yerlerinde "مفاس" şeklinde imlâ edilen kelime de bunu ifade ediyor olmalıdır. [Örneğin Yesevîlik yoluna intisap edilirken şeyh, mürid olmak niyetiyle gelen kişinin elini tutar, tevbe etmesini ve Allah'a yönelmesini tavsiye ederek "Estağfirullâhe'llezî lâ ilâhe illâ Hû el-Hayye'l-Kayyûm ve es'elühü't-tevbe". şeklindeki tevbe virdini üç kez okur, sonra eline bir makas alır ve "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا" (et-Tahrîm 66/8) âyetini okuyup müridin saçından önce sağ, sonra sol, sonra da orta taraftan iki üç adet kıl keserdi. Bu saç kesme olayı, sembolik olarak müridin dünya ve dünyevî şeylerin sevgisini kalbinden kesip atması ve mânevîyata yönelmesi gerektiğini ifade ederdi. Bk. Necdet Tosun, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak b. İsmail Atâ'nın Hadikatü'l-Arifîn'i", *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu - Bildiriler* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012), 75.]. [Hacı Bektâş-ı Velî'nin (1209-1270) "Dört Kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) ve Kırk Makam"ı açıklamak için yazdığı *Makâlât* adlı eserinde hırka ve makas, tarikat kapısının 8 makamının unsurlarındandır. Bk. Mahmud Esad Erkaya, "Hacı Bektaş Velî'nin Tasavvuf Düşüncesinde Marifet ve Arifler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 103 (2022), 125.]

¹⁵⁷ Ebu'l-Vefâ Tâcü'l-ârifîn Seyyid Muhammed b. Muhammed Arîz el-Bağdâdî'nin hicrî 417'de doğduğu, 501'de vefat ettiği aktarılmaktadır. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 10/347-348. Bu tarihler, seçere metninde Pîr Mansûr'un 430 ile tarihlenen keramet hadisesiyle uyumlu görünmemektedir. Tespit edilmiş tarihlerde yahut isimlerde bir sehiv olabileceği akla gelmektedir.

¹⁵⁸ B nüshasında bu isim "Ğulâm et-Terkânî (veya Türkânî)" şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁵⁹ B nüshasında bu isim "Ali Pârî Pârî" şeklinde kaydedilmiştir.

hırkayı ve makası, Müminlerin Emiri, müttakilerin imamı/önderi, İslam ordularının yardımcısı, yetim ve miskinlere baba, müşriklere karşı savaşı, ilm-i evvelîn ve ahirîne vâkıf olan ve Rabbü'l-Âlemîn'in Resûlü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hakkında "Ben ilmin şehriyim Ali ise onun kapısıdır." dediği zâtın elinden giymiştir. O da hırkayı Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Hz. Muhammed Mustafâ'nın (s.a.s.) elinden giymiştir. O ise (Hz. Muhammed) hırkayı Cebrâil'den (a.s.) giymiştir; o da Mikâil'den (a.s.) giymiştir; o da İsrâfil'den¹⁶⁰ (a.s.) giymiştir; o da Azrâil'den (a.s.) giymiştir; o da Derdâil'den (a.s.) giymiştir; o da Ars'ın Hamelesi'nden giymiştir; o da Levh-i Mahfûz'dan giymiştir; o da Kalem-i Kudret'ten giymiştir; o ise şanı yücelerden yüce olan Rabbu'l-âlemîn'den giymiştir.

Kim bu nisbe-i şerîfeyi okuduğu ve dinlediği halde onunla amel etmez¹⁶¹ ve onu kabul etmeyip reddederse kendisi merduddur. Tıpkı şanı yüce olan Allah'ın şöyle buyurduğu gibi: "Artık her kim bunu işitip bildikten sonra tebdîl edip değiştirirse, şüphe yok ki bunun günahı değiştirenlerin üzerinedir. Muhakkak ki Allah Semî' (her şeyi işiten) ve Alîm (bilen)'dir."¹⁶² Kim de bunu okur, anlar, kabul edip içindekilerle amel eder ve onları tağyir etmezse (değiştirmezse), işte onlar ehlullahtır ve "kendileri için korku ve hüznün bulunmadığı"¹⁶³ kimselerden olacaklardır. Nebî (s.a.s.) ise şöyle buyurmuştur: "Muhakkak bir kul, mümin¹⁶⁴ kardeşine yardımcı olduğu müddetçe, Allah da o kulun yardımcısıdır."¹⁶⁵ Nebî (s.a.s.) yine şöyle buyurmuştur: "Dünyayı ayakta tutan şeyler dörttür: Âlimlerin ilmi, fakirlerin duâsı, yöneticilerin adaleti ve zenginlerin cömertliği".¹⁶⁶

Mezkûr Şeyh'in (Pîr Mansûr) evlatlarına ve zürriyetine vasiyeti:

İnsanlara ma'rûfu (her türlü sevap, hayır ve iyilik) emredip, onları münkerden (her türlü haram, şer, kötülük ve günah) sakındırmalarını vasiyet etmiştir. Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim Kur'ân'dan bir âyet veya ilimden bir bahis öğrenirse -erkek veya kadın olsun- o kimsenin Ebû Kubeys Dağı kadar altına sahip olmasından ve onu Allah yolunda infâk etmesinden daha hayırlıdır."¹⁶⁷ Şüphesiz ki Allah'ın Resûlü doğru söylemiştir.

¹⁶⁰ B nüshasında hataen "İsrâil" şeklinde istinsah edilmiştir.

¹⁶¹ "amel etmez" ifadesi sadece B nüshasında mevcuttur.

¹⁶² el-Bakara 2/181: "فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ"

¹⁶³ Bu cümle "لَا حَزَنٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" farklı âyetlerde geçmektedir: Bakara 2/ 38, 62, 112, 262, 274, 277; Âl-i İmran 3/170; el-Mâide 5/ 69; el-En'âm 6/ 48; el-A'râf 7/ 35; Yûnus 10/ 62; el-Ahkâf 46/ 13.

¹⁶⁴ B nüshasında "mümin" kelimesi mevcut değildir.

¹⁶⁵ "إن الله في عون العبد ما دام العبد في عون أخيه" Bk. Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 6/18. (Hadis no: 5665).

¹⁶⁶ "قوام الدنيا أربعة علم العلماء و دعاء الفقراء و عدل الإمراء و سخاوة الأغنياء" Bk. İsmail Hakkı b. Mustafâ el-İstanbulî el-Bursevî, Rûhu'l-Beyân (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/298.

¹⁶⁷ "من تعلم آية من القرآن أو حديثاً من العلم لرجل أو امرأة خير له من أن له جبل أبو قبيس ذهباً فانفقه في سبيل الله تعالى" şeklinde kaydedilen hadis metninde geçen "رجل" : erkek" kelimesi A nüshasında eksiktir. Klasik kaynaklarda aynı lafızlarla değilse de benzeri lafızlarla "وَمَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِلَّهِ فَهُوَ كَالصَّائِمِ نَهَارَةً وَكَالْقَائِمِ لَيْلَةً وَإِنْ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ"

Şerbeti Şeyh Mansûr'un Elinden İçenleri¹⁶⁸ Beyân Faslı:

İlki Pîr Mûsa Meydâlî'dir ki kadehi¹⁶⁹ muazzam, mükerrerem ve mağfûr olan Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Üçüncüsü¹⁷⁰ Pîr Hıdır'dır; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir.¹⁷¹ Dördüncüsü Za'rek-i Kezerî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Beşincisi Pîr Bilâl-i Şehrezûlî'dir¹⁷²; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Altıncısı Pîr Aliyy-i Kirmâsî (veya Kermâsî)'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Yedincisi Pîr Muhammed Rüşeyy'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir.¹⁷³ Pîr Alâüddîn ed-Dîlî (ed-Deylî) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Azîz de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Lokman Küferî (veya Küfrî) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yûsuf da kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Abdullah b. Mûsa da kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Zeynüddîn Malâtîy (Malatyalı) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Hârûn Bâşî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr İzzüddîn Veşkî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Hüseyin Nakîb de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yakûb Geylânî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Abdurrahman Karkarî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Bekir-i Zilânî (veya Zeylânî) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Bekir Zenhârî ve Pîr Dâvud Bâzergânî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Seyyid Silân (veya Selân) ve Pîr Bâl-i Küferî (veya Küfrî) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Sekbân-ı (veya Sekyân) Zerzâyî ve Mevlânâ Hasan el-Mısrî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Abbâs-ı İcânî (Ecânî) de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Ebû Tâlib-i Bahrî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Seyfüddîn-i Kûzî (veya Kevzî), Pîr Ömer-i Semerkandî ve Pîr Halîl-i Halebî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Kâzânî Ebû Tâlib ve

الله : Kim Allah rızası için ilim talep ederse, o kimse (ilim yolunda olduğu müddetçe) her gün oruç tutan ve her gece namazla kaim olan kimse gibidir. Kişinin ilimden bir konu (bab) öğrenmesi ise, kendisi için, Ebû Kubeys dağı kadar altına sahip olup onu Allah yolunda infak etmesinden daha hayırlıdır." gibi bazı rivâyetlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bk. Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb / et-Tefsîru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1420), 1/104.

¹⁶⁸ Metinde geçen "şerbeti içmek" tabiri, Pîr Mansûr'un mânevî rehberliği ve irşadıyla çeşitli mânevî makamlara erişmek; ilâhî aşkı temsil eden aşk şarabını içmek gibi anlamları ifade etmektedir.

¹⁶⁹ "Kadehi Pîr Mansûr'un elinden içmek", onun irşadı ve rehberliği ile mânevî makamlara erişmek anlamındadır.

¹⁷⁰ Her iki nüshada da sıralamanın "ikincisi" mevcut olmayıp, birden üçe geçilmiştir. Bunun sebebi muhtemelen istinsahta esas alınan metnin çok eski olması ve bazı kısımlarının okunamamasıdır.

¹⁷¹ Metnin bu kısmında "الثالث پير خضر يأكل الورق و يشرب القمح من يد شيخ منصور" : Üçüncüsü Pîr Hıdır'dır. Yaprığı (veya sayfayı) yemiş ve kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir" şeklinde anlamlı olmayan bir cümle bulunmaktadır. Cümledeki "يأكل الورق" ifadesinin, muzari fiilin meçhul okunmasıyla "varak yenmiştir, yıpranmıştır" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu, muhtemelen sıralamadaki eksikliğin sebebinin belirtmek için satır arasına düşülen bir nottur ve daha sonra hata ile metnin içine karıştırılmıştır.

¹⁷² "Şehrezûlî" diye kaydedilen bu ismin de aslı "Şehrezûrî" olmalıdır.

¹⁷³ Metnin bu kısmındaki sıralama "yedincis"nden sonra devam etmemektedir.

*Pîr Kattânî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Ömer-i Mekkî de kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Allah'ın rahmeti onun (onların) üzerine olsun.*¹⁷⁴

Şam Bölgesi yerleşim yerlerinde Benî Kilâb Araplarından dört yüz ev (aile) Pîr Mansûr'un muhibbi ve mürididir. Bedevî Arap tâifelerinden yetmiş bin ev (aile) Pîr Mansûr'un muhibbi ve mürididir. Benî Mürre Arapları'ndan seksen milyon¹⁷⁵ ev (aile) ve Benî İcl Arapları'ndan doksan milyon ev (aile) Pîr Mansûr'un mürid ve muhiblerindedir. Kezâ Benî Şît Tâifesi'nden kırk milyon ev (aile) Pîr Mansûr'un mürid ve muhibbidir. Bunların hepsi Pîr Mansûr'un Araplardan olan mürid ve muhibleridir.

Nebî (s.a.s.) buyurmuştur ki: "Resûlullah'ın Ehl-i Beyti'nden olan bu şerefli ve mübârek nesebi inkâr eden mel'ûn oğlu mel'ûndur."¹⁷⁶ Dünya ve Âhirette Allah'ın lâneti böyle kimseler üzerine olsun"

Pîr Mansûr'un Müridlerini Beyân Faslı:

Abdullah el-Hanevî, Yûsuf el-Hanevî, Mûsa el-Hanevî, Abdürrezzak el-Hanevî, Şeref-i Geylânî, Muhammed Kublinî (veya Kiblenî), Dâvud-i Mûşî, Ömer-i Harâbî, Celâlüddîn-i Cezîrî, Salih-i Ahmedî¹⁷⁷, Kâsım-i Mârâdânî, Ahmed-i Hısnî,¹⁷⁸ Bilâl-i Veşâkî, Muhammed-i Gergerî,¹⁷⁹ Hüseyin-i Karkârî, Pîr Ahî, Pîr Behrâkî, Pîr Destgîrî ve diğer fukarâ (Pîr Mansûr'un müridleri arasındadır).

Pîr Mansûr'un Müridi Olan Arap Kabileleri Beyân Faslı:

Araplardan Benî Hilâl, Benî Âmir, Âl-u Ömer, Rağb, Kilâb, Geylân¹⁸⁰ Memleketi, Şirvan Memleketi, Çîn-u Maçin -mezkûr olan kırk hilafeti hatırlayacağız¹⁸¹- Mevridî (Aşireti), Kürdî (Aşireti)¹⁸², el-Mirdesî (Aşireti), Bâbekî (Aşireti), Süveydânî (Aşireti),¹⁸³ Tîrkânî (veya Teberkânî Aşireti)¹⁸⁴, Meşkinî (Aşireti), Şikâkî

¹⁷⁴ Eksik olan "ikincisi" ile beraber toplam otuz üç zâtın ismi sayılmıştır. Bunların, Pîr Mansûr'dan feyiz alan en meşhur otuz üç şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷⁵ Pîr Mansûr'un büyük manevî makamâta sahip velîlerden olduğu ve müridlerinin çokluğu konusunda şüphe yoktur. Bununla birlikte metinde geçen ve Türkçe karşılığı "milyon" olan "الف الف" : *bin kere bin* ifadesinin mübâlağalı olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bunun iki sebebi olabilir: a) Bu rakamlar kesretten kinâye maksadıyla ve ne kadar büyük birer kemiyet ifade ettikleri iyice düşünülmeden tahmini olarak belirtilmiştir. Buna göre söz konusu ifadeler, "Pîr Mansûr'un müridleri ve sevenleri çok çok fazladır" anlamını taşımaktadır. b) Metnin istinsahı esnasında, bu rakamlar müstensih hatasıyla ortaya çıkmış olabilir. Bu ihtimâle göre "الف" : *bin* olan rakamın yanlışlıkla "الف الف" şeklinde yazılmış olması muhtemeldir.

¹⁷⁶ A nüshasında mel'ûn ifadesi, "Mel'ûndur, mel'ûn oğlu mel'ûndur" şeklinde üç defa geçmektedir.

¹⁷⁷ B nüshasında "Sâlih Ahmed" şeklindedir.

¹⁷⁸ A nüshasında "Ahmed-i Hısnî" şeklindedir.

¹⁷⁹ A nüshasında "Muhammed-i Gerî" şeklindedir.

¹⁸⁰ B nüshasında "Geylânî" olarak imlâ edilmiştir.

¹⁸¹ Bu cümleyle neyin kastedildiği net değildir. Metinlerin istinsah edildiği asıl nüsha veya nüshalardaki yıpranma veya eksiklikten kaynaklanmış olabilir.

¹⁸² Sadece A nüshasında mevcuttur.

¹⁸³ Bu kabilenin adı A nüshasında "Sevâdânî" şeklindedir.

¹⁸⁴ Bu kabilenin adı A nüshasında "Berkânî veya Bergânî" şeklindedir.

(Aşireti), Rişvânî (Aşireti),¹⁸⁵ Levvâbî (Aşireti), Kâşâhî (Aşireti), Levvânî (Aşireti), Cümmî (veya Cümeyyî Aşireti), Mihrânkî (Aşireti), Ağbâş (Aşireti), Desîmânî (Aşireti), Dünyânî (Aşireti), Cezîrânî (Aşireti), Mirânî (Aşireti), Bîkânî (veya Beykânî Aşireti). Bunların (Bu bölge, kabîle ve Aşiretlerin) ve bunların dışındaki fu-karânın tamamı (birçok bölge, kabîle ve Aşiret Pîr Mansûr'un müürdleri arasındadır).

Şeyh Mansûr'un Evlatlarına Vasiyeti¹⁸⁶:

Yüce Allah'ın "Şüphesiz Allah adaleti, ihsânı, akrabaya yardımı emreder; fahşâ-dan, münkerden ve azgınlıktan da nehyeder..."¹⁸⁷ "Azîm olan Allah şüphesiz doğru söyledi" kavli gereğince (Onlara) ma'rûfu (her türlü sevap, hayır ve iyilik) emredici olmalarını, münkerden (her türlü haram, şer, kötülük ve günah) nehyedici olmalarını vasiyet etmiştir.

Şeyh Mansûr'un bu menşur-ı şerifini okuyanlar dizleri üzerine çökerek okusun; dinleyenler ise onu ayağa kalkarak dinlesin.

Dört Mezhep (Dört Mezhebin temsilcileri) bu mezkûr Nisbe-i Şerîfe'yi, korunmuş Bağdat Şehri'nin hikmetli ve şanı yüce meclisinde ve Hârûn er-Reşîd'in¹⁸⁸ huzurunda methetmiştir. Tâcu'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ Muhammed eş-Şâfî'nin¹⁸⁹ oğlu Şeyh Abdülazîz'in oğlu fakîr ve hâkir Abdullah, bu Nisbe-i Şerîfe'ye dayanarak onu yazmış ve yüceltmıştır.¹⁹⁰ Onların (şecerede adı geçen büyük zâtların) yüceliklerinin kuvveti, onlara aydınlatıcı bir sirâç (lamba) olmuştur. Muhalefetten Allah'a sığınırız. Bu meyanda onların (şecere metninde geçen nesep silsilesinin) hepsini tasdik-i şer'î ile doğrulamış ve açıklandığı vechile içeriğinin sıhhatine de şehâdet etmiştir. Hârûn Reşîd b. Zeyd b. Hâris onu methetmiş, yetkisi ve hazır bulunuşu ile bu şecerenin içeriğinin sıhhatine, açıklandığı şekliyle şehâdet etmiştir. Seyyid Ali b. Seyyid Halil b. Seyyid İbrahim de onu tasdik ederek yüceltmıştır. Bu şekilde şecere metninin içeriğinin sıhhatine, açıklandığı şekliyle onun şehadeti de sana (yeter). Seyyid Hüseyin b. Seyyid Abdullah b. Muhammed de yetkisi ve hazır bulunuşu ile onu methederek (tasdik etmiştir).¹⁹¹

¹⁸⁵ Bu kabilenin adı A nüshasında "Risvânî" şeklindedir.

¹⁸⁶ Şecere metni içinde Pîr Mansûr'un vasiyeti ikinci defa zikredilmektedir.

¹⁸⁷ Nahl 16/90: "...إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِبْنَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ..."

¹⁸⁸ Muhtemelen Bağdat kadısı veya valisi olan Hârûn er-Reşîd adındaki bu zâtın babasının Zeyd dedesinin ise Hâris isimli bir zât olduğu yine metinde geçen Hârûn er-Reşîd b. Zeyd b. Hâris şeklindeki künyesinden anlaşılmaktadır. Yani bu zât Abbâsî halifelerinden olan Hârûn er-Reşîd değildir. Nitekim Halife Hârûn er-Reşîd Mehdî'nin oğlu ve Ebû Cafer el-Mansûr'un torunudur. Dört mezhep imamından biri olan Ahmed b. Hanbel'in hicrî 241/855'de vefat ettiği dikkate alındığında, hicrî 193 tarihine denk gelen 24 Mart 809'da vefat eden Halife Hârûn er-Reşîd zamanında dört mezhepten de söz edilemeyeceği görülmektedir.

¹⁸⁹ Tâcu'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ Seyyid Muhammed eş-Şâfî, evliyanın büyüklerinden olup hicrî 417/1026 tarihinde doğmuş ve 501/1107 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Bk. Ocak, "Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî", 10/347-348.

¹⁹⁰ Metinde adı geçen Abdullah, Ebu'l-Vefâ'nın torunu olduğuna göre; onun metni kitabet tarihi miladî olarak takriben 1120'den sonraki bir tarihe denk gelmiş olmalıdır.

¹⁹¹ İfadelerden de anlaşıldığı üzere burada bahsedilen silsile, Pîr Mansûr'u Hz. Abbâs'a bağlayan silsiledir. Şecere metninin ilk olarak Bağdat'ta Pîr Mansûr için yazıldığı ve yukarıdaki paragrafta

“...Kim Allah’a tevvekül ederse, O (Allah) ona (tevekkül edene) yeter. Muhakkak ki Allah kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir. Allah her şey için bir miktar ve ölçü var etmiştir.”¹⁹² Kim bu Nisbe-i Şerîfe’ye hürmet ederse yüz yirmi dört bin peygambere ikram ve hürmet etmiş gibi olur. Kim bu menşur-ı şerifi (şecereyi) öper ve onu başının ve gözlerinin üzerine koyarsa (peygamberlere indirilen) yüz dört kitabı¹⁹³ öpmüş gibi olur ki¹⁹⁴; bunlar(in en kapsamlıları) Hz.Şit, Hz.İdris, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İsa ve Hz. Muhammed aleyhimüsselâma indirilmiştir.

Ezelden ebede bütün hamdler, duâlara icâbet eden ve tevfiğin (başarı, muvaffakiyet) sahibi olan Allah’a aittir.

Bu Kısım,künyesi “Ebu’l-Hâris” lakabı “Şeybetü’l-Hamd” olan Abdülmuttalib’in nesebidir.¹⁹⁵ Tamamı Abdülmuttalib’in sulbünden olan kardeşlerdir ve on kişidir.¹⁹⁶ Bunlar: Hâris, Ubeyd (Soyu devam etmemiştir), Zübeyr, Hz. Abbâs, Dârr (Soyu devam etmemiştir), Abdülmenaf (Soyu devam etmemiştir), Hz. Hamza, Mukavvim (Çocuğu olmamıştır), Hacl (Çocuğu olmamıştır) ve Abdullah’tır.

Hâris’in oğulları: Tufeyl, Nadr, Ali, Zeyd, Ubeyd, Üdeyy ve Rebî’.

Zübeyr’in oğulları: Zübeyr, Nadr, Melik.

Hz. Abbas’ın oğulları¹⁹⁷: Ğâlib, Dahhâk, Hacl, Nadr ve Abdullah (r.a.) (Eğil Emirlerinin soyu “Tercümânü’l-Kur’ân” lakaplı Abdullah’ın oğlu Ali’ye dayanmaktadır.)

Hz. Hamza’nın oğulları: Tâlib, Ca’fer, Kâsım, Melik, Fâdil, Mâlik, Ali.

Abdullah’ın oğulları: Kâsım ve Hz. Muhammed (s.a.s.)¹⁹⁸

***199

adı geçen zevât tarafından onaylanarak teyit edildiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Pîr Mansûr’un soyundan gelenler, ilk yazılan metni esas alarak nüshaları çoğaltmış ve kendilerini Pîr Mansûr ile bağlayan nesep silsilesini metne eklemiştir.

¹⁹² et-Talak 65/3.

¹⁹³ “Yüz dört Kitap” tabiriyle, büyük kitaplar ve suhufar kastedilmektedir.

¹⁹⁴ B nüshasında “...من قبل هذا المنشور الشريف و اربعة كتب التي نزلت على شيت... Kim bu şecereyi ve dört kitabı öperse -ki bu kitaplar-...” şeklinde geçen cümledeki “التي نزلت” kısmı A nüshasında eksiktir.

¹⁹⁵ Her iki nüshada da bu isimler nesep şeması çizilerek verilmiştir.

¹⁹⁶ A nüshasında bu kısmın içinde, “Bu menşûr Emirü’l-A’zamü’l-Ekrem adınadır” ve “Esmer (veya Eşmer) b. Şâh Muhammed izzeti dâim olsun” şeklinde iki cümlecik vardır. Ancak bu cümleciklerin konu bütünlüğüyle alakalı olmadığı görülmektedir. Muhtemelen yine müstensih hatası veya istinsahta esas alınan nüshanın yıpranmış olması böyle bir sonucu doğurmuştur.

¹⁹⁷ Hz. Abbâs’ın oğullarından olan Fadl, Kusem ve Ubeydullah’a (r. anhüm) şecere metnindeki soy ağacında yer verilmemiştir.

¹⁹⁸ Metinde üçüncü kuşağa, yani Abdülmuttalib’in oğullarının çocuklarına ait birkaç isim de yer almıştır. Biz onları burada kaydetmedik.

¹⁹⁹ Elimizde bulunan şecere metni A ve B nüshalarının ikisi de buraya kadar aynıdır. Dolayısıyla buraya kadar olan kısmın, Eğil beylerine nispeten şecerenin bir nevi çatısı, asıl metni ve değişmez kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonraki kısımda ise söz konusu nüshanın kimin adına yazıldığı belirtilmektedir. Yani bütün Eğil emirleri uzak atalarda birleştiği halde, bu aileye mensup olan kimselerin farklı zamanlarda kendi adlarına birer menşur-ı şerif (soy ağacı) yazdırdıkları anlaşılmaktadır. Şu anda elimizde olanlar onlardan sadece ikisidir.

A Nüshası'nın Son Kısmı²⁰⁰:

"Bu menşur-ı şerîf, Pîr Mansûr oğlu Hacı Hıdır Cemâlüddîn oğlu Ahmed Cuma oğlu İbrahim oğlu Hasan oğlu Muhammed oğlu Ahmed oğlu Ali oğlu Mûsa Ahmed oğlu Hacı Ahmed oğlu Seyyid Mustafâ²⁰¹ adınadır. Allah onları ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ten olan bütün müminleri başışlasın. Senin rahmetinle Yâ Erhame'r-Râhimîn (Ey rahmet edicilerin en Merhametlisi)"²⁰²

B Nüshası'nın Son Kısmı²⁰³:

"Bu menşur-ı şerîfe Ebu'l-Beşer Âdem (a.s.) oğlu Şît²⁰⁴ (a.s.) oğlu Enüş oğlu Kayzâr (veya Kîzâr) oğlu Mehlâil oğlu Uhnûh oğlu Müteveşlih oğlu Mâlik oğlu Nûh (a.s.) oğlu Sâm oğlu Erfahşed oğlu Şâih oğlu Âbir oğlu Kâlia oğlu Erva' oğlu Târuh oğlu Âzer oğlu İbrahim (a.s.) oğlu İsmâil (a.s.) oğlu Kaydâr (veya Kîdâr) oğlu Cemel oğlu Meshâil oğlu Nebt oğlu Esheb oğlu Hemî'a oğlu Elyesa' (a.s.) oğlu Üded oğlu Üdd oğlu Adnân oğlu Sa'd oğlu Nadr oğlu İlyâs oğlu Müdrike oğlu Huzeyme oğlu Kinâne oğlu Kureyş oğlu Nadr Mâlik oğlu Fihir oğlu Lüeyy oğlu Ka'b oğlu Mürre oğlu Kilâb oğlu Kusayy oğlu Abdümenâf oğlu Hâşim oğlu Abdülmuttalib oğlu Abbâs (r.a.) oğlu sey-yid, âlim, âbid, nebevî ehâdisin râvîsi ve Mustafavî ilimlerin vârisi Abdullah oğlu Seyyid Ali oğlu Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Yusuf Şihâbüddîn oğlu Seyyid Cemâlüddîn oğlu Seyyid Ali oğlu Seyyid Ğânim oğlu Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Abdurrahman oğlu Seyyid Tâhir oğlu Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Hasan el-A'rac oğlu Şeyhu'l-Ebrâr Kâşifü'l-Esrâr Pîr Mansûr (rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia) oğlu Pîr Mûsa oğlu Pîr Bedir oğlu Emir Bulduk oğlu Emir İbrahim oğlu Emir Muhammed oğlu Emir İsa²⁰⁵ oğlu Devletşah Bey oğlu Şah Muhammed Bey oğlu İsa²⁰⁶ Bey oğlu İsfendiyâr Bey oğlu Lala Kâsım Paşa²⁰⁷ oğlu Murad Bey oğlu Merhum Kâsım Bey oğlu Muhammed Bey oğlu Gazanfer Paşa'nın -Allah onun işlerini dilediği gibi kolaylaştırsın- kardeşi²⁰⁸ Cafer Paşa oğlu Mümin Bey oğlu Merdan Ali Bey oğlu Kâsım Bey oğlu Hüseyin Paşa²⁰⁹ adınadır. Allah ona dilediği gibi selâmet versin."

²⁰⁰ Bu nüshadaki isim silsilesi Pîr Mansûr'da son bulmaktadır. Bk. Ekler / Ek-4.

²⁰¹ Şayet bir istinsah hatası yoksa, metinde geçen "Seyyid Mustafâ", Pîr Mansûr'un onuncu göbekten torunudur.

²⁰² Nüshadaki bu kısmın sol üst köşesinde, sonradan yazıldığı anlaşılan "Mahmûd b. Hacı Hasan (veya Hüseyin)" şeklinde bir not bulunmaktadır.

²⁰³ Bu nüshadaki isim silsilesi Âdem (a.s.)'a kadar uzatılmıştır. Bk. Ekler / Ek-6.

²⁰⁴ "Şis" şeklinde imlâ edilmiştir.

²⁰⁵ Metinde sehven "غيبى: Ğaybî" şeklinde imlâ edilen ismin doğrusunun "عيسى : İsa" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili kaynaklar her iki İsa Bey'den de bahsetmektedir.

²⁰⁶ Aynı şekilde sehven "غيبى: Ğaybî" yazılan ismi "عيسى : İsa" olarak kaydettik.

²⁰⁷ 1535'te vefat ettiği nakledilmektedir.

²⁰⁸ Gazanfer Paşa ile Cafer Paşa, Muhammed Bey'in oğulları ve Lala Kâsım Paşa'nın torununun torunlarıdır. Cafer Paşa, yaşı küçük olduğu halde II. Selim Han'ın çıkardığı fermanla Eğil Hükümdarı olmuştur. Bk. Şeref Han, Şerefnâme, s. 149.

²⁰⁹ Hüseyin Paşa, 18. yüzyılın ilk yarısında, muhtemelen 1740'lı yıllarda vefat etmiştir. Bk. Aydın, Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi, s. 117.

lar (kudât), meşayih (şeyhler), fukarâ (fakirler/zâhid, salih müminler) ve Müslümanlardan kendilerine itimat edilen kimseler bu şerefli, zarif, mutahhar, muhkem, müselleme, Abbâsiyye ve Muhammediyye nisbesini (neseb silsilesini) bilir.” denilmiştir. Sonra Hz. Abbâs’ın zürriyetine herhangi bir şekilde adavet, bu silsileye düşmanlık ve bu nisbe-i şerîfeden şüphe edilmemesi gerektiği belirtilerek Hz. Peygamber’e (s.a.s.) izafe edilen “العباس عمي وبه اكشف غمي ومن عز العباس فقد عزني ومن عز وجار على الاولاد العباس فقد جار على العباس ومن احسن به فقد غمي ومن عز العباس فقد عزني ومن رضيت عليه رضيت عليه رضي الله عنه وكان في الجنة مع رسول الله في النعيم”²¹³ şeklindeki sözler zikredilmiştir.

Rivayetleri takiben bu silsilenin “Zâhid, fâzıl, kâmil ve âbid olan Şeyh Mansur” a nisbet edilen şerefli ve latif bir silsile olduğu belirtilerek, mevcut metnin kendisi için yazdırıldığı anlaşılan Şeyh Musa b. Abdullah adlı zâtın Pîr Mansûr ile nesebî irtibatını belgelemek üzere: “Şeyh Musa b. Abdullah b. Şeyh Salih b. Şeyh İbrahim b. Şeyh Ahmed b. Şeyh Cum’a b. Şeyh Süleyman b. Pîr Mûsa b. Şeyh Cum’a b. Şeyh Ahmed el-Kebîr b. Seyyidü’s-Sâdât Seyyid Tâcüddîn Mansûr (kaddesallahu sirrehu’l-aliyy b. Seyyid Hasan el-A’rac min Karyeti Bardîk (بارديق) [bu kelimenin doğru imlası “باردين (Mardin)” olmalıdır] Karyeti’l-Kelbîn (كلبين)” denilmiştir.²¹⁴

Devamında Pîr Mansûr’un Seyyid Hasan el-A’rac adlı babasının ötesine uzanan dedeleri belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu isimlerde bir karışıklık ve hata olduğu anlaşılmaktadır; nitekim Pîr Mansûr’un atalarına doğru 38 isim zikredilmiş olduğu halde silsile Hz. Abbâs’a ulaşmamaktadır. Ayrıca *Seyyid Hasan el-A’rac* ismi hariç hiçbir isim Şecere Metni A ve B nüshalarındaki isimlere ve sıralamaya uymamaktadır:

“*Seyyid Hasan el-A’rac* → *Seyyid İmadüddin* → *Seyyid Yahya* → *Seyyid Yûsuf* → *Seyyid Davud* → *Seyyid Hüseyin* → *Seyyid Müsafir* → *Seyyid Sâlâr* → *Seyyid Alemüddîn* → *Kadı Burhâneddîn* → *Seyyid Hıdır (Hızır)* → *Seyyid Kıvâmuddîn* → *Seyyid Nûrüddîn* → *Seyyid Bedrüddîn* → *Seyyid Cemalüddîn* → *Seyyid Kemâlüddîn* → *Seyyid Hârun* → *Seyyid İshak* → *Seyyid Musa* → *Seyyid Hayruddîn* → *Seyyid Fahrüddîn* → *Seyyid Şerefüddîn* → *Seyyid Halil* → *Seyyid Ömer* → *Seyyid Muhammed Mecnûn* → *Seyyid Süleyman Sâmût (?! صاموت)* → *Seyyid ed-... (?)* → *Seyyid Mansûr* → *Seyyid Bâyezîd* → *Seyyid Ebû Bekir* → *Seyyid Eyyub Neccâr* → *Seyyid Muhammed Haddâd* → *Seyyid Ukayl (?!)* es-Saffâr

²¹³ “Abbâs benim amcamdır. Onunla üzüntüm/kederim giderilip açılır. Kim Abbâs’ı incitirse beni incitmiş olur. Kim Abbâs’ın eolatlarını incitir ve onlara zulmederse, Abbâs’ı incitmiş ve ona zulmetmiş olur. Kim de ona iyilik ve ihsanda bulunursa, ben ondan razı olurum. Ben kimden razı olursam Allah da ondan razı olur ve o kimse Allah’ın elçisi ile birlikte naîm cennetlerine girer.”

²¹⁴ Bk. Ekler / Ek-7

→ Seyyid Tâcüddîn Âlim → Seyyid Alemüddîn Zâhid → Seyyid Ramazan Behlûl
→ Seyyid Abbâs → Şeyh Seyf Ğaddâr.”

Metnin sonrasında ise “Seyyid Lokman b. Şeyh Ali-i Pîrân Şeyhu'l-İslam kaddesallahu sırrehu'l-aziz hırkayı Nebî (s.a.s.) elinden giymiştir (سید لقمان بن) (Şeyh Ali b. İbrâhîm Şeyh al-İslâm Quds Allah Serre ez-Zerîz li-Besâha Ğurqa min İd en-Nebî Vally Allah Eleyhı Veslem) ifadesi bulunmaktadır. Karabulut'a göre bu ifade, söz konusu soy şeceresinin Dicleli Seyyid Lokman b. Şeyh Ali tarafından yazdırıldığını göstermektedir.²¹⁵ Metnin devamı, ne kastedildiği belli olmayan bir zamirle “أولها پیر موسى” Onun birincisi Pîr Mûsa Mirnâkî'dir ki kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir.” şeklinde devam etmektedir. Sonrası ise şöyledir:

“İkincisi, Şeyh Muhammed Askerî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Üçüncüsü Şeyh Muhammed Askerî'dir; yemiştir²¹⁶ ve kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Dördüncüsü, Pîr ...kezî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Beşincisi Şeyh Bilal Şehrîzî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Altıncısı, Şeyh Ali Kirmâsî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Yedincisi Şeyh Muhammed er-Reşî'dir; kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Ayrıca Şeyh Ali Derdîlî kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Hüseyin er-Rûmî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Lokman-ı Küfrî (Küferî) kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yûsuf-i Bârisî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Hacı Abdurrahman-ı Mûşî kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Zeynüddîn Ahlâtî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Harun-ı Bâsinî (Basnî) kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr İzzüddîn Dımaşkî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Hüseyinî-i Nakîb kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yakub-ı Geylânî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Abdurrahman-ı Tebrîzî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yârân-ı Rûmî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Yûsuf Erzenî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr (E)bû Bekir-i Zîlânî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Seyyid ... Şâmî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr (E)bû Bekir-i Zinhârî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Bâl-i Küfrî (Küferî) kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Müsâfir-i Malâtî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Dâvud-ı Bâzergân, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Mevolânâ Hasan el-Mısrî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Süleyman Dernâyî (!) kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Abbâs Âcânî, kadehi Şeyh Mansûr'un

²¹⁵ Bk. Karabulut, “Pir Mansur Bin Hasan'ul A'rec”, 5/467-468.

²¹⁶ Buradaki “yemiştir” yahut “yenilmiştir” anlamına gelen kelime A ve B nüshalarındaki gibi hata ile metne karışmış gibidir. Bunun, istinsahta esas alınan nüshanın yıpranmışlığını ifade etmek üzere “varak yenilmiştir, yıpranmıştır” anlamında bir not olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu not daha sonra hata ile metne karışmıştır.

elinden içmiştir. Pîr Ebû Talib-i Bahrî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Seyfüddîn Lûrî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Ömer-i Semerkandî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Halil-i Halebî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. ... Kâzân Ebû Talib kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Kâtânî, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pîr Ömer-i Millî (Mekkî) kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Temmet bi-avnillahi Teala ve (bi)-ahseni't-tevfik."

Metinde, son olarak Pîr Mansûr'a ait kerâmet hadisesi ve nihayet A ve B nüshalarında olduğu gibi "وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا" ²¹⁷ "سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا"; "فَقَدْرًا" âyetleri zikredilerek "Kim bu şerefli nesle hürmet ederse yüz yirmi dört bin peygambere -ki onların üç yüz on üçü resullerdendir- ikram ve hürmet etmiş gibi olur. Kim bu şecereyi öper ve onu başının ve gözlerinin üzerine koyarsa (peygamberlere indirilen) yüz dört kitabı okumuş gibi olur ki; bunlar(in en kapsamlıları) Hz.Şit (a.s.), Hz.İdris (a.s.), Hz.İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Davut (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed Mustafa'ya (Allah'ın salât ve selâmı onun, diğer tüm peygamberlerin ve hepsinin aile efradlarının ve sahâbîlerinin üzerine olsun) indirilmiştir." şeklindeki cümleler zikredilmiştir.

Sonuç

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Eğil Mirdâsî-Buldukânî Emirliği yalnızca yerel bir hâkimiyet tecrübesi olarak kalmamış; aynı zamanda İslâm'ın, mâneviyatın, etnik imtizacın ve siyasî meşruiyetin iç içe geçtiği bir yönetim tarihine dönüşmüştür. Bu hanedanın tarihsel serüveni, özellikle Doğu Anadolu'daki İslamlaşma sürecine öncülük eden "Hicaz Erenleri"nin bölgesel iz düşümü gibidir. Pîr Mansûr'un yani bir mürşid-i kâmilin mânevî şahsiyetiyle temelleri atılan ruhânî otorite, zamanla siyasî bir mahiyet kazanmış; bu dönüşüm geleneksel-dinî liderliğin zamanla bir sosyo-politik formasyona evrilebileceğinin örneğini de teşkil etmiştir. Söz konusu dönüşümün, sadece yerel yönetim açısından değil, aynı zamanda geniş bir toplumsal dinamik olarak da etkili olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim Pîr Mansûr'un attığı temel, sadece Eğil ve çevresini değil, Palu ve Çermik ile bu merkezlerin etki alanına giren oldukça geniş bir coğrafyayı da şekillendirdiği için Anadolu İslâm tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Eğil Emirliği, sadece Anadolu ile sınırlı kalmayıp, meyvelerini Osmanlı adına Bosna'ya kadar uzanan geniş bir nüfuz alanında da vermiştir. Avrupa'da Çengiş Beyleri olarak tezahür eden bu silsile, Eğil emirlerinin Osmanlı idaresi nezdinde sahip olduğu itibarı ve istihdam edildikleri mev-

²¹⁷ et-Talak 65/3, 7.

kileri de gözler önüne sermektedir. Bu itibarda şüphesiz ki Akkoyunlularla tesis edilen dünürlük ve Osmanlı hanedanı ile kurulan hısımlık bağlarının etkisi de bulunmaktadır. Bu çerçevede, Eğil Mirdâsî-Buldukânî Emirliği bir yandan yerel-bölgesel hüviyetin temsilcisi olurken diğer yandan İslâm-Türk dünyasının siyasi güç merkezleriyle çok yönlü temas halinde, kendini aşan dinamik bir liderliğin mümessili olmuştur.

Etnik aidiyetlerin sabit değil, aksine değişken olduğu da yine Eğil Emirliği tarihçesinde gördüğümüz önemli olgulardan biridir. Hz. Abbâs'ın (r.a.) neslinden olan Pîr Mansûr, Arap kökenliyen, onun çocukları ve nesli Türklerle ve diğer unsurlarla karışmıştır. Kezâ, Mirdâsîler aslen Arap kökenli bir aşiret olduğu halde, zaman içinde Türk, Zaza ve Kürtlerle imtizaç etmiştir. Bu etnik kaynaşma, zaman içinde sosyal yapıyı daha esnek hale getirerek, bölgedeki farklı grupların bir arada yaşayabilmelerine olanak sağlamıştır. Neticede ortaya Arap, Türk, Zaza ve Kürt unsurların oluşturduğu son derece uyumlu bir etnik sentez çıkmıştır. Öyle ki bu sentezin bir ucu Akkoyunlu ve Osmanlı hanedanı ile akraba olurken, diğer ucu akıncı beyleri olarak Avrupa'da boy göstermiş, nihayet 20. yüzyılın sonlarında Aliya İzzetbegoviç'in mücadelesine omuz veren Boşnak siyaset ve dava adamları olarak arz-ı endam etmiştir. Öte yandan Akkoyunlu hükümdarının verdiği soyurgal fermanının Çengiç sülalesi tarafından asırlarca saklanmış olması, onlardaki kolektif hafızanın da canlılığını ve mensup oldukları hanedana verdikleri değeri göstermektedir. Dolayısıyla, Pîr Mansûr'un torunlarıyla süregelen yapı, sadece tarihsel değil; aynı zamanda sosyokültürel bir süreklilik ve yeri geldiğinde değişim de arz etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Eğil Emirliği, kimliklerin sabit ve değişmez bir yapı olmadığını; aksine tarihî süreçlerde din, kültür, mürşid, lider veya coğrafya etrafında yeniden teşekkül edebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir.

Bazı izahlarla birlikte tercümeleleri arz edilen şecere metinlerine gelince; bunlar sadece nesep kaydı olmayıp aynı zamanda kültürel hafızanın aktarım belgesidir. Onlar sayesinde önemli bir tarihî miras, daha bütüncül bir form içinde adeta yeniden inşa edilmiştir. Bu metinler Eğil emirlerinin meşruiyetini kökende tasavvufî otorite, devamında nesep silsilesi ve nihayet siyasal iktidar üzerinden özetler mahiyettedir. Özellikle keramet anlatıları bu neslin sıradan bir idarî yapı değil; kökendeki mürşidin "kutlu soy"u olarak kabul edildiğini göstermektedir. Nitekim Abbâsî soyu vurgusu tasavvufî otorite ile birleştiğinde bu hanedanın idareci vasfının yanı sıra manevî önderlik iddiasını da pekiştirmiştir. Ayrıca söz konusu şecere metinleri tarihî belgeler

olmaktan öte bir tür siyasî, ahlakî, kültürel aidiyet ve kimlik beyanıdır. Bu neslin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğine dair bazı ipuçlarını da yine bu metinlerde bulmak mümkündür. Metinlerdeki nesep-silsile bilgilerinin zamana paralel olarak güncellenmesi ise bu belgelerin işlevsel metinler olduğunu ortaya koymaktadır.

Hülasa-i kelâm, Eğil Mirdâsî-Buldukânî Emirliği; İslam irfanının, Arap-Türk-Zaza-Kürt unsurlarının, siyasal zekânın ve halk hafızasının bir araya gelerek oluşturduğu tarihî-sosyolojik bir yapı olmuştur. Bu yapı bugün hâlâ yaşayan mensupları, tarihi eserleri, türbeleri, şecereleri, yer isimleri, nesilden nesle aktarılan anlatıları ve en önemlisi bunların hepsinin toplamı olan şahs-ı manevîsi ile varlığını sürdürmektedir. Varlığını asırlardır koruyan ve sürdüren bu yapı, yalnızca geçmişin bir yansıması olmayıp günümüz modern dünyasında yaşayan mensupları için bir referans noktası da teşkil etmektedir. Dolayısıyla Eğil yalnızca bir yer adı değil; bütün unsurlarıyla beraber köklü bir medeniyetin iz düşümü ve temsilcisidir. Eğil Emirliği ise sadece bir dönem tarihinin değil, var olagelen bir kimliğin ve bir kolektif hafızanın da adıdır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm

Eğil Emirleri'ne ait Şecere Metni; A Nüshası (Nedim Konuksever Nüshası)

Eğil Emirleri'ne ait Şecere Metni; B Nüshası (Nafiz Eğilli Nüshası)

Amaran (Ormanpınarı) Köyü'ne ait Şecere Metni; C Nüshası

Akbaş, Mehmet. "Kürtler-Tarih-Başlangıçtan Osmanlılar'a Kadar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/115-118. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.

Alanoğlu, Murat. *Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.

Alanoğlu, Murat. "Zazalar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/118-121. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.

Altınbilek, Hüseyin Remzi. *Lügat-i Remzî*. haz. Ali Birinci. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Altınbilek, Hüseyin Remzi. *Lügat-i Remzî*. haz. Ali Birinci. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Arslan, Hasan. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) Diyarbakır Eyaleti/Vilayeti'nin İdari Teşkilatlanması". *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*. ed. Oktay Bozan vd. 1/123-155. Ankara: Manas Yayınları, 2019.

Avcıoğlu, Doğan. *Türklerin Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1984.

- Aydın, Nusret. *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*. İstanbul: Avesta, 2003.
- Aydın, Nusret. *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*. İstanbul: Avesta, 2011.
- Bahadıroğlu, Yavuz. *Mısır'a Doğru Sefer-i Humayun*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2015.
- Barb, Heinrich Alfred. *Geschichtliche Skizze der in der Chronik von Scheref Behandelten Dreiunddreissig Verschiedenen Kurdischen Fürstengeschlechter*. Wien: Kaiserlich-Königlichen Hof.- Und Stand Druckerei, 1857.
- Bašagić, Safvet-beg R. "Najstariji ferman begova Čengića". *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IX (1897), 437-446.
- Bašagić, Safvet-beg R. "Najstariji ferman begova Čengića". *Čengići -Zbornik Radova-*. ed. Džemal Čengić. 283-301. Sarajevo: Dobra Knjiga, 2024.
- Bulduk, Abdülğani. *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*. ed. Mustafa Öztürk - İbrahim Yılmazçelik. Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:9, 2004.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafâ el-İstânbûlî el-. *Rûhu'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Çevik, Adnan. *XI.-XII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- Demirtaş, Feyzullah. *Mirdasi Hükümdarları "Palu ve Eğil Hükümetleri" ve Çermik Beyliği*. İstanbul: Sena Ofset, 2005.
- Develi, Hayati. *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu-1*. İstanbul: Hayati Develi/Eko Ofset, 5. Basım, 2003.
- Emecen, Feridun. "Gülbahar Hatun". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/230-231. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Emecen, Feridun. "Selim I". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/407-414. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Erkaya, Mahmud Esad. "Hacı Bektaş Veli'nin Tasavvuf Düşüncesinde Marifet ve Arifler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 103 (2022), 121-139.
- Erpolat, Mehmet Salih. "Osmanlı Devleti Döneminde Eğil Sancağı XVI.-XVII. Yüzyıllar". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2020), 121-143.
- Erşahin, Seyfettin. "Akkoyunlu-Kürt İlişkileri". *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*. 1/101-124. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. nşr. Ahmed Cevdet. 10 Cilt. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1. Basım, 1314.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. nşr. Ahmed Cevdet. 10 Cilt. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1. Basım, 1314.

- Fekete, Lajos. "Arbeiten Der Grusinischen Orientalistik Auf Dem Gebiete Der Türkischen Und Persischen Paläographie Und Die Frage Der Formel 'Sözümüz'". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 7/1 (1957), 1-20.
- Gördük, Yunus Emre. "Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi". *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 35 (2014), 89-120.
- Gülsoy, Ersin. "Kandiyeye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/303-305. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih*. 5 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1979.
- Hrvatska Enciklopedija. "Čengići". *Hrvatska Enciklopedija*. 4/224. Zagreb: Hrvatskog Izdavačkog Bibliografskog Zavoda, 1942.
- İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-irşâdi'l-Kavmî/Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-irşâdi'l-Kavmî/Dâru'l-Kütüb, ts.
- İnalcık, Halil. "Mehmed II". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/395-407. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "Beylerbeyi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 6/69-74. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*. çev. Alev Erkilet vd. İstanbul: Klasik, 2. Basım, 2003.
- Karabulut, Serdar. "Pir Mansur Bin Hasan'ul A'rec (XI -XII. Yüzyıllar Arası) Mutasavvıf-Diyarbakır". *Şark Ulemâsı*. ed. İbrahim Baz. 5/465-476. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Karabulut, Serdar. *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*. İzmir: Altın Kalem Yayınları, 2013.
- Kılıç, Orhan. "Çaldıran Savaşı Sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Sıradışı Vilayet Örgütlenmesi: Algılar-Aktörler-Dinamikler". *Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 277-298. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2024.
- Kreşevlâkoviç, Hamdi. *Çengiş Beyleri - Osmanlı Devrinde Bosna-Hersek Feodalizmi Hakkında Bir Etüd*. çev. İsmail Eren. İstanbul: Şehir Matbaası, 1960.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-. *es-Sülûk li-ma'rifeti düve-li'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Mehmed Emin Zeki Bey. *Meşahir-i Kurd u Kurdistan (Kürd ve Kurdistan Ünlüleri)*. çev. M. Baban, S. Yağmur, S. Kutlay. Spanga/Sweden: Apec/Öz-GeYayınları, 2. Basım, 1998.

- Merçil, Erdoğan. "Mirdâsiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 30/149-151. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Minorsky, Vladimir. "'Soyurghal' of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu (903/1498)". *Bulletin of the School of Oriental Studies* 9/4 (1939), 927-960.
- Muhammed Emin Zeki Beg. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*. ed. Süleyman Çevik. çev. Arapça: Muhammed Ali Avnî - Türkçe: Vahdettin İnce vd. İstanbul: Nûbihar, 11. Basım, 2018.
- Muhyiddîn el-Hanefî. *el-Cevâhiru'l-mudıyye*. 2 Cilt. Karaçi: Mir Muhammed Kitabevi, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-. *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-luğat*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 10/347-348. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Oğuzoğlu, Yusuf. "Akkoyunlu Hizmetinden Osmanlı Bayraktarlığına: Balkanlara Kök Salan Çengiş Bey Ailesi". *Bosna'dan Bursa'ya Çengiş Beyleri*. ed. Mehmet Esen. 14-16. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Bursa Kent Müzesi - Bursa Araştırmaları Merkezi, 1. Basım, 2015.
- Ölmez, Mehmet. "Soyurghal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 37/388-389. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Paydaş, Kazım. "Ak-Koyunlu Ahmet Bey ve Onun Osmanlı İdari Sistemini Ak-Koyunlu Devleti'nde Uygulama Çabası". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23/36 (2004), 205-212.
- Paydaş, Kazım. "Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasi Evlilikler ve sarayda Hatunların Konumu". *Tarih Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*. ed. Burak Kocaoğlu. 413-428. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Paydaş, Kâzım. "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurghal Uygulaması". *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (Güz 2006), 195-218.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-. *Mefâtihu'l-gayb / et-Tefsîru'l-Kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları-36 Osmanlı Padişahı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999.
- Sıtkı Özkul, Banu. *Kırım Hanlığı'na Ait Tarhanlık ve Soyurghal Yarıklıklarının Dil ve Üslup İncelemesi (1549-1597 Yılları Arası)*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sümer, Faruk. "Uzun Hasan". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/261-264. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Süveydî, Ebu'l-Berekât es-. *en-Nefhatü'l-miskiyye fi rihleti'l-Mekkiyye*. Abu Dabi: Mecmau's-Sekâfi, 1424.

- Şeref Han. *Şerefname-Kürt Tarihi*. çev. Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları, 1971.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kâsım et-. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târık b. Avdillah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Tahtâvî, Rifâe Râfi b. Bedevî b. Ali et-. *Nihâyetü'l-i'câz fi sîreti sâkini Hicâz*. Kahire: Dâru'z-Zehâir, 1419.
- Tihrânî, Ebu Bekr-i. *Kitab-ı Diyarbekriyye*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Toraman, Ömer. *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık Ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Tosun, Necdet. "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak b. İsmail Atâ'nın Hadikatü'l-Arifin'i". *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu - Bildiriler*. 70-76. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012.
- Tufantöz, Abdurrahim. "Mervâniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 29/230-232. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Tuncel, Metin. "Hakkâri". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/205-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Woods, John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*. çev. Sibel Özbudun. İstanbul: Milliyet Yayın A. Ş., 1. Basım, 1993.
- Yıldız, İrfan. "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları". *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. 2/881-890. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basım Evi, 2012.
- Yıldız, İrfan. *Eğil'in Kültürel Mirası*. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Yılmazçelik, İbrahim. "Diyarbakır Eyaletinin Tanzimat'a Dahil Edilmesiyle Şehir ve Eyalet Yönetiminde Ortaya Çıkan Meseleler". *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*. ed. Oktay Bozan vd. 1/21-62. Ankara: Manas Yayınları, 2019.

Dijital Kaynaklar

- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliya-izetbegovicin-dava-arkadasi-hasan-cengic-e-bediyete-ugurlandi/2414982>
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogandan-hasan-cengicin-esine-taziye-telefonu>

Ekler

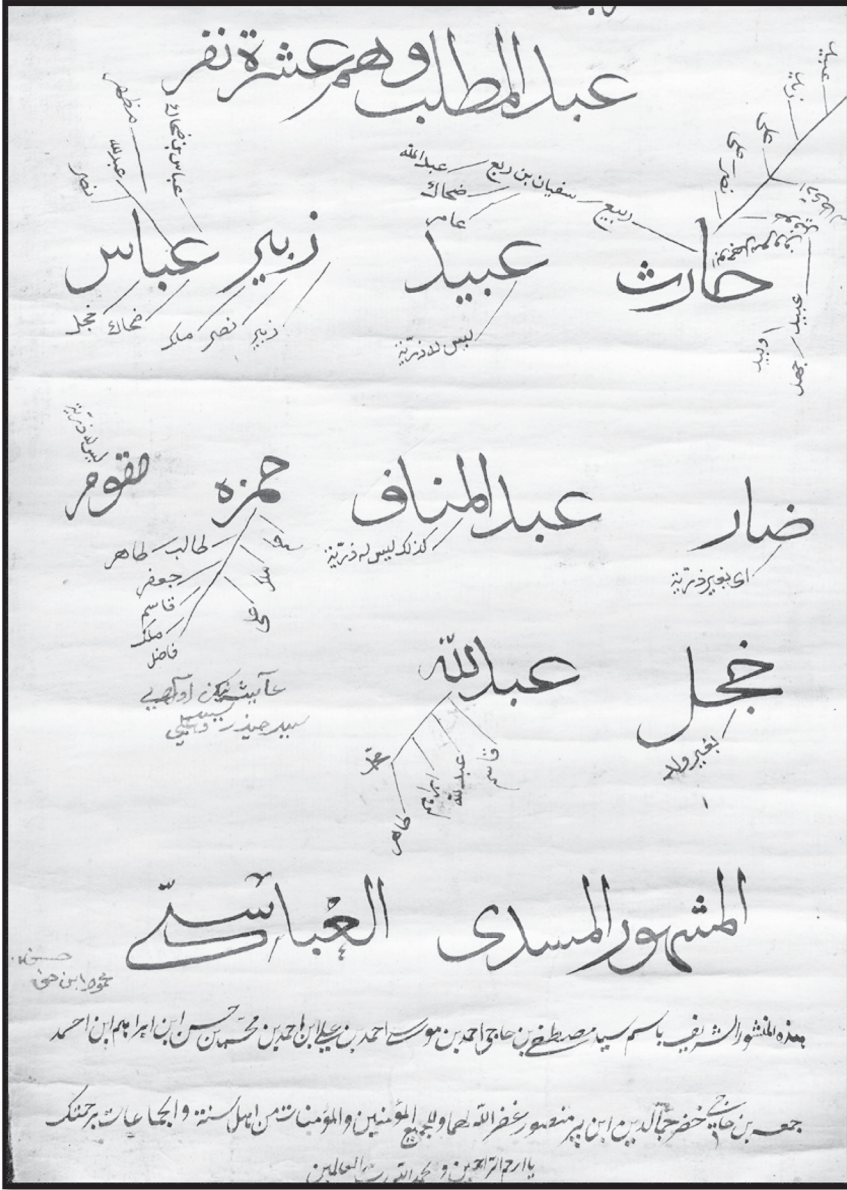
Ek 1- Pîr Mansûr'un Türbe Kitabesi

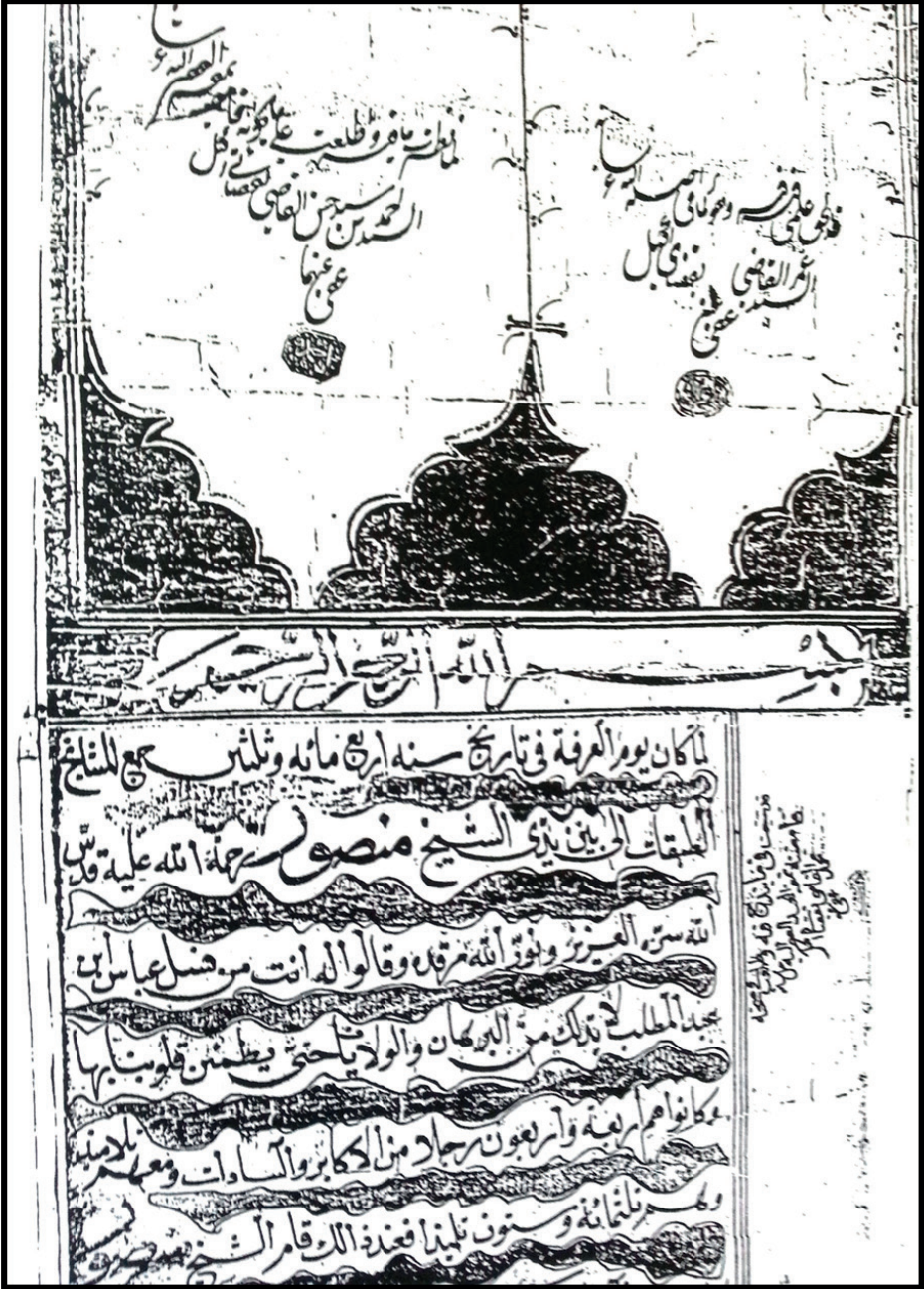
Ek 2 – Kâsım b. Cihangir Han'ın Damgası

Ek 3 - Şecere Nüshası A'nın Giriş Kısmı

Ek 4 - Şecere Nüşası A'nın "Seyyid Mustafa" adına yazıldığını gösteren son kısmı

Ek 5 - Şecere Nüshası B'nin Giriş Kısmı

الشيخ الزاهد الفاضل الكامل العا
 شيخ منصور وهو النسب الشريف اللطيف
 شيخ موسى بن عبد الله بن شيخ
 صالح بن شيخ ابراهيم بن صالح احمد بن
 شيخ جمع بن شيخ سليمان بن پير
 بن شيخ جمع بن شيخ احمد الكبي بن سيد
 سيد تاج الدين منصور قدس الله
 سيد لعين بن سيد حسن اعرج مرز
 قويد البار ديوقر قريته الكبي بن سيد عماد
 الدين بن سيد محي بن سيد يوسف بن سيد
 داود بن سيد حسين بن سيد مسافر
 بن سيد سالار بن سيد عبد الله بن قاضي
 الدين بن سيد خضر بن سيد قوام الدين بن سيد
 نور الدين بن سيد بد الدين بن سيد جمال الدين

Ek 7 - Şecere Nüshası C'nin "Şeyh Mûsa" adına yazıldığını gösteren kısmı

